

Håslövs kyrkogård

Vård- och underhållsplan

Barup & Edström arkitektkontor AB
Malmö & Simrishamn

Håslövs kyrkogård

Vård- och underhållsplan

Höllvikens församling

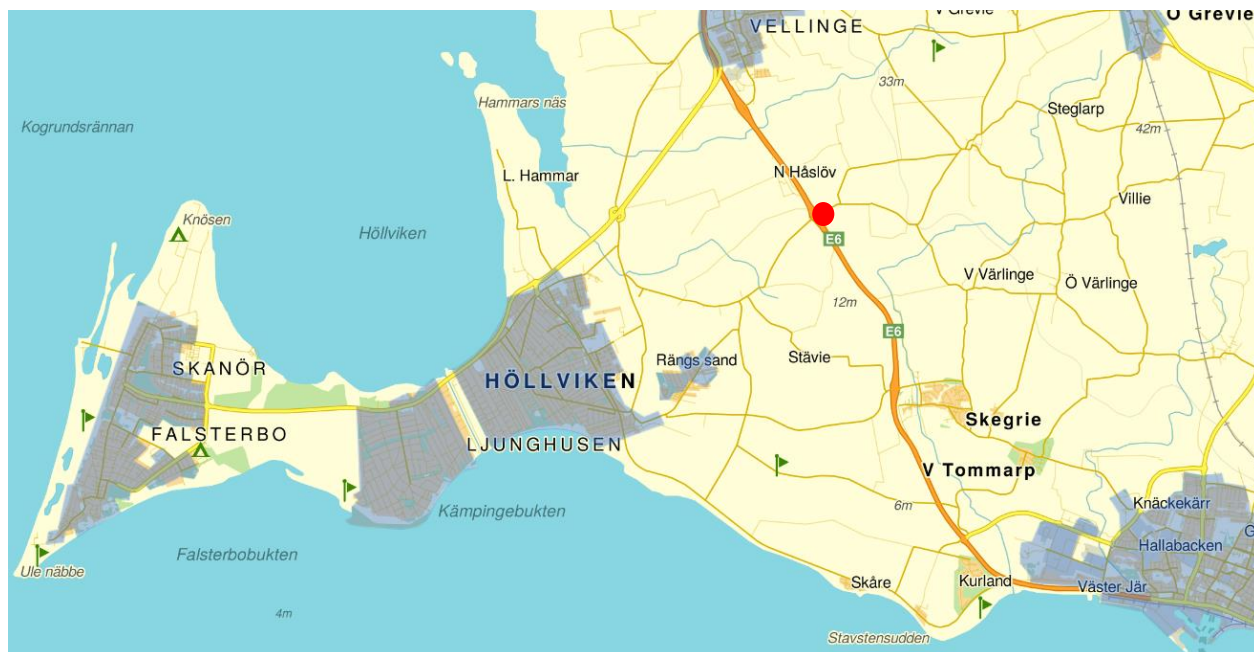
Kristianstads kommun Skåne län

Omslagsfoto, Håslövs kyrkogård. Foto: Mats Edström, Barup & Edström arkitektkontor AB, 2015.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

SAMMANFATTNING	3
Målsättning	6
KYRKOGÅRDENS HISTORA	
Socknen	7
Kyrkan	8
Kyrkogården	10
Fornlämningar under mark	13
KYRKOGÅRDEN IDAG	
Planering, gravkvarter och plantering	14
Gravvårdar	17
Växt- och djurliv	22
VÄRDEN	
Kulturhistoriska värden	23
Naturvärden	36
KYRKOGÅRDEN I FRAMTIDEN	
Utvecklingsplan	38
Riktlinjer för skötsel och underhåll	42
Riktlinjer för naturvård	46
APPENDIX	
Kyrkogården som kulturmiljö	49
Kyrkogårdar i Skåne	51
KÄLLOR	
Litteratur	55
Arkiv	55
Internetkällor	56
BILAGOR	57
Växtlista	62

Håslövs kyrkogård ligger öster om Höllviken längs landsvägen mellan Vellinge och Trelleborg.

SAMMANFATTNING

Håslöv kyrkogård.

Adress: Håslöv 235 91 Vellinge

Fastighetsbeteckning: Södra Håslöv 32:1.

Jordmån: Lerig morän

Koordinator 55°26'16"N 13°2'39"Ö

Areal 10 049 m²

Växtzon 1.

Vård-och underhållsplanering

Kyrkogårdar anlagda före 1940 är skyddade av Kulturmiljölagen (1988:950) (ändrad (2000:265) och (2013:548)). Det innebär att de inte får ändras på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värden försvinner. Denna vård- och underhållsplan för Håslöv kyrkogård har på uppdrag av kyrkorådet i Höllvikens församling 2014 framtagits av Barup & Edström arkitektkontor AB i medverkan av kyrkogårdsansvarig Susann Persson som ett instrument för att bevara, förvalta och utveckla begravningsplatsen. Arbetet följer Kulturmiljölagen, 4 kap. om kyrkliga kulturminnen och Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga byggnadsminnen (KRFS 2012:2) samt anvisningar från Lunds stift och Länsstyrelsen i Skåne län.

Planen beskriver kyrkogården, dess historia och kulturhistoriska värden. Begravningsplatsens uppläggning och grundstruktur beskrivs liksom det "gråa" kulturarvet; gravkvarter, gravvårdar, gångar, grindar och hägnader m.m. och det "gröna" kulturarvet; växter såsom träd, blommor och buskar samt djurliv. För att bevara, vårda och utveckla kyrkogårdens värden har strategier och särskilda vårdinsatser tagits fram för den framtida förvaltningen. De samlas i en utvecklingsplan för kommande tio års period och innehåller underhåll, renoveringar samt restaureringar. Denna utvecklingsplan hanterar bl.a. frågor om återlämnade gravplatser, nya begravningsformer, tillgänglighet och önskemål om nygestaltning baserat på församlingens målsättning för framtidens kyrkogård. Både tillståndspliktiga och icke tillståndspliktiga åtgärder tas upp.

Beslutsprocessen innebär att församlingen lämnar vård- och underhållsplanen till Länsstyrelsen i Skåne för yttrande och ev. revidering. Därefter godkänns den av Lunds stift och antas av församlingen som planeringsunderlag samt för registrering av kulturhistoriskt värdefulla gravar i Gravregistret.

Vård- och underhållsplanen;

- konkretiserar skyddsvärden och prioriteringar i vård, underhåll och utveckling av kyrkogården,
- ger underlag för en långsiktig och målinriktad förvaltning av kyrkogårdens värden,
- utgör underlag för ansökningar av kyrkoantikvarisk ersättning och kyrkobyggnadsbidrag.

Håslövs socken ligger i en odlad slättbygd på Söderslätt i Skytts härad söder om Malmö och nordväst om Trelleborg. Församlingen uppgick 1997 i Rängs församling som 2002 uppgick i Höllvikens församling.

Kyrkogården är inramad av ett gjutjärnsräcke samt en rad av turkasselträd mot Bodarpsvägen. Gravkartan upptar drygt 1000 gravar för kistbegravning med en eller flera gravar på varje gravplats på sammanlagt 18 mindre och större gravkvarter. Kvarteren sträcker sig in öst-västlig riktning i tre genomgående gånger och två som bryts i mitten av den stora kyrkobyggnaden mitt på kyrkogården. Kring kyrkan vidgas grusgångarna.

Vård- och underhållsplanen beskriver en kyrkogård präglad av 1870-talets förändringar då den nuvarande kyrkan uppfördes och färdigställdes 1880 efter ritningar av Helgo Zettervall 1868. Då etablerades även kyrkogårdens grundstruktur med fem långsmala nord-sydliga kvarter med en tvärgående gångaxlar.

Kyrkogården har god kapacitet för framtida begravningsverksamhet, främst genom ett stort antal återlämnade och återtagna gravar spridda på kyrkogården. Ett antal sådana gravplatser har tidigare tagits bort och lagts samman till en gemensam gräsyta vid den nordvästra sidan.

2015 genomfördes en kistgravsättningar och tre urngravsättningar på Håslövs kyrkogård. Kyrkogårdsförvaltningen sköter 166 st. återtagna gravar.

I vu-planen redovisas kulturhistoriskt värdefulla och intressanta gravvårdar som bör bevaras i framtiden även när gravrätten upphört. Vidare redovisas riktlinjer för vård- och underhåll, lagstiftning och styrdokument för kyrkogårdarnas förvaltning, utvecklingsplan samt åtgärder för trädbeståndet.

Utvecklingsplanen omfattar strategiska ställningstaganden för kommande 10 år att:

- vidmakthålla den äldre och den yngre kyrkogårdens grundstruktur med kyrkogårdsmur, entréer/grindar
- vidmakthålla grusgångar och gravkvarter samt traditionell vegetation i kärnområdet mot väster.
- utveckla en mera parklik karaktär mot öster samt återställa trädkransen kring kyrkan.

- bevara och vårda de kulturhistoriskt mycket värdefulla och värdefulla gravvårdar som anges i VU-planen på ursprunglig plats samt vara restriktiv att ta bort övriga gravvårdar inom kärnområdet.

-att underhålla kyrkogårdens stödmurar, grindar, räcken och vaktmästeribyggnad.

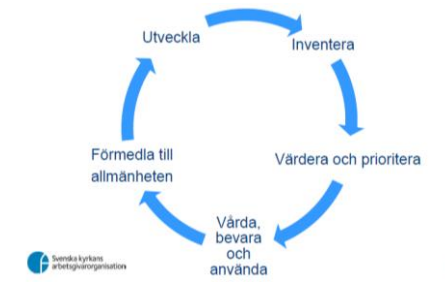
VU-planen innebär ett åtagande att regelbundet kontrollera gravvårdarnas tillstånd och stabilitet samt att dubba lutande gravstenar. Det skapar säkerhet för besökare, vuxna och barn på kyrkogården.

Det är församlingen mål att fortsatt verka för bevarad helhetsverkan på den äldre kyrkogården genom att sköta återlämnade och återtagna gravvårdar i gott skick och vara restriktiv till att ta bort sådana gravvårdar inom kärnområdet. Detta kärnområde omfattar den gamla kyrkogården.

Vård- och underhållsplanen ingår i ett kretslopp av aktiviteter som skall bidra till en god förvaltning av kyrkogårdarna som kulturmiljöer.

Källa: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

Målsättning

Barup & Edström arkitektkontor AB uppdrogs 2014 av kyrkogårdsförvaltningen för Höllvikens församling att ta fram vård- och underhållsplaner för församlingens begravningsplatser. Uppdraget har utförts under sommaren 2016 i medverkan av trädgårdsingenjör Lisen Hendeberg och redovisas i denna rapport samt i motsvarande rapporter för kyrkogårdarna vid Rängs, Stora Hammar nya och gamla kyrkor. Målet med vård- och underhållsplanen är att;

- ☐ beskriva kyrkogårdens historia, "gråa" och "gröna" kulturarv samt analysera kulturhistoriska och biologiska värden,
- ☐ undersöka tillstånd, vårdbehov samt önskemål om utveckling av kyrkogården,
- ☐ ge strategi och riktlinjer för vård, underhåll och utveckling som säkerställer etablerade värden och förbättrar framtidens kyrkogård,
- ☐ underlätta länsstyrelsens tillståndshantering av ärenden som berör framtida åtgärder på kyrkogården.
- ☐ förmedla kunskap, förståelse och engagemang för kyrkogårdens kvaliteter och behov.

Arbetsprocess

Begravningsplatsens historiska utveckling och beskrivningen av dess nuvarande utseende skapar underlag för de kulturhistoriska bedömningarna och behovet av åtgärder för kyrkogården. Definitionen av de kulturhistoriska värdena bildar utgångspunkt för framtida planering av vård och underhåll samt utveckling av begravningsplatsen som helhet samt gravplatser och biologisk miljö.

Källor

Dokumentationen grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, jämförande kartstudier samt på platsinventering. Källmaterial såsom beskrivningar, kartor, foto och arkivmaterial från församlingens kyrkoarkiv varav det äldre materialet förvaras på Landsarkivet i Lund och ATA, Riksantikvarieämbetet. Vidare har Lantmäteriets websökmotor historiska kartor ur Lantmäteristyrelsen arkiv och Lantmäterimyndighetens arkiv inarbetats i den historiska beskrivningen av vård- och underhållsplanen. Övriga internetkällor som använts är Fornsök, Kulturmiljöbild, Digitalt Museum och sökmotorn Charlotta. Arbetet har skett i nära samverkan med församlingens kyrkogårdsansvariga

KYRKOGRÅRDENS HISTORIA

Socknen

Håslövs socken ligger i en odlad slättbygd på Söderslätt i Skytts härad söder om Malmö och nordväst om Trelleborg. Sedan 1974 utgör socknen en del av Vellinge kommun inom kommundelen Räng. Socknens areal är 11,19 kvadratkilometer varav 11,17 land. 1991 fanns här 251 invånare i socknens två orter Norra Håslöv samt kyrkbyn Södra Håslöv med sockenkyrkan.

Namnet skrevs 1409 *Haslöf* och kommer från kyrkbyn. `Löf`, löv har betydelsen 'arvegods' och hås, 'hes' har här betydelsen 'torr, förtorkad, skrovlig' syftande på markens eller vegetationens beskaffenhet. Före 18 juni 1920 skrevs namnet även *Hårslövs socken*.

Vid kommunreformen 1862 övergick socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Håslövs församling och för de borgerliga frågorna bildades Håslövs landskommun. Landskommunen uppgick 1952 i Rängs landskommun som uppgick 1974 i Vellinge kommun. Församlingen uppgick 1997 i Rängs församling som 2002 uppgick i Höllvikens församling. Denna församling hade vid årsskiftet 2014/2015 15 050 invånare.

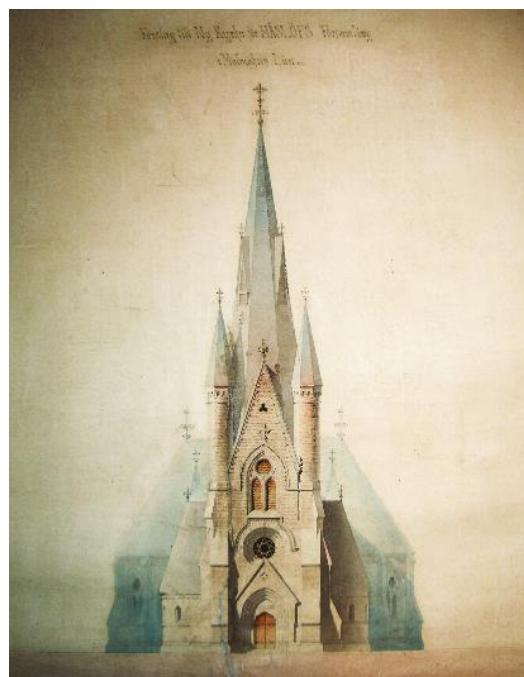
Håslövs by, kyrka och kyrkogård 1931.

Den nuvarande kyrkan i Håslöv uppfördes i en expressiv nygotisk stil med plats för 568 besökare efter ritningar av Helgo Zettervall. Kyrkan invigdes 16 juli 1882. Äldre odaterat vykort före 1905. Källa Södra Håslöv nya byalag.

Håslövs kyrkogård ligger i öst-västlig riktning kring den stora kyrkobyggnaden som färdigställdes 1880.

Håslövs kyrka uppfördes efter ritningar av Helgo Zettervall 1868.

Kyrkan

Håslövs kyrka uppfördes 1879-80 efter ritningar av Helgo Zettervall daterade redan 1868. Kyrkan uppfördes som en långhuskyrka med högt västtorn och tureller samt utvidgat korparti med tre absidformade utskott i treklöverform. Byggnaden framträder som en gotisk-romansk stilhybrid med karaktärsfulla tinnar, torn och stora fönster som ger den vitkalkade interiören ljus och kontakt med omgivande natur.

Fasaderna byggdes av gul handslagen tegel från Skegrie tegelbruk på en sockel av granit och med målat plåttak. Vid långhusets anslutning mot tvärskeppets halvcirkulära utbyggnader finns mindre torn med cirkulär planform. Fasaden är rikt dekorerad med listverk och gesimser i mönstermurning och formtegel. Murverket är utfört i kalkbruk med profilerad sockellist och halvkolonner vid västportalen.

Kyrkan som ritades för 568 sittplatser fick smeknamnet ”Söderslättskatedral”.

Den nya kyrkan ersatte en romansk kyrka från 1100-talet slut, varvid de viktigaste inventarierna tillvaratogs. Byggmästare N Thulin, Malmö kontrakterades för arbetena till ett pris av 44 000 kr. och slutbesiktigades i december 1880. Byggnaden hade omfattande brister med läckande tak och vittrande tegel. Det ledde till en långvarig tvist mellan församlingen och byggmästaren som avslutades efter förlikning samt slutbesiktning 1889. Byggmästaren fick bl. a. göra om taktäckningen av tornet och reparera kontreforternas murverk.

Kyrkan har sedermera restaurerats flera gånger. 1989 upprättas arbetsbeskrivning för invändig och utvändig renovering utförs av Forsberg & Wikerstål Arkitektkontor AB. Med tillstånd av Riksantikvarieämbetet istandsätts tornet 1991 med ny kopparplåt på den nedre delen sedan en storm 1990 förorsakat omfattande skador. 1999 görs en ny invändig och utvändig renovering. Tillstånd för invändig och utvändig renovering ges från länsstyrelsen i Malmö av C-A Mildner. Nya stormskador förorsakar att sydvästratornet muras om. Församlingen har ansökt och erhållit KAE för murverkslagning av fasaderna vilket genomförs 2016. Planer finns även på att täcka om övre delen av tornet.

Odaterat flygfoto av Håslöv kyrkogård från söder.

Kyrkogården

Kyrkogården i Södra Håslöv beskrivs på enskifteskartan från 1812 som en långsmal tomt i öst-västlig riktning med en akvarellerat teckning av kyrkan mitt på tomten.

Den nuvarande kyrkogården lades ut i anslutning till bygget av den nya kyrkan på 1880-talet. Den gamla kyrkogårdstomten, ca 80 m x 40 m återanvändes och långsmala gravkvarter anlades med gångar längs ytterramen, i mitten och runt kyrkan. Gravkvarter med häckar placerades någorlunda symmetrisk med mittaxel öst-västliga riktning. Kyrkans placering och tomtens oregelbundenhet innebar dock en viss förskjutning mot söder.

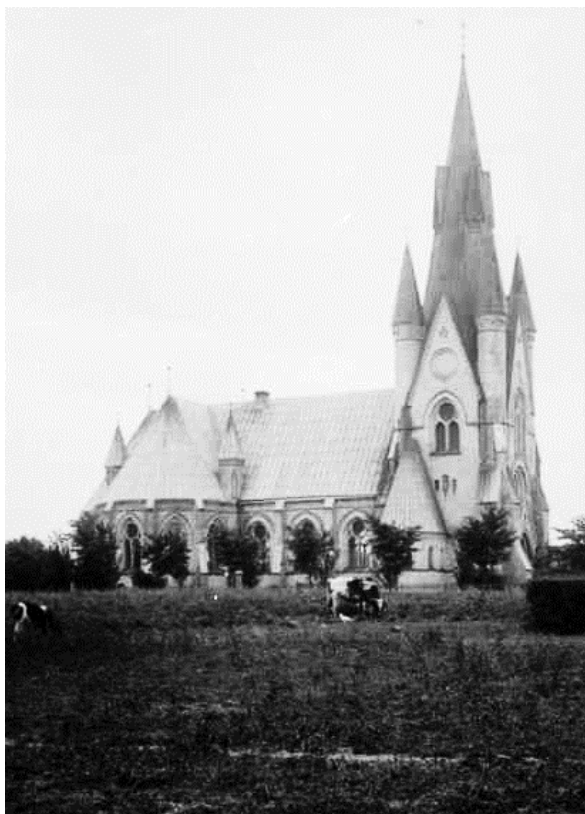
Intill kyrkans fasad lades flera äldre gravhällar från den gamla kyrkan. De hade stort kulturhistoriskt och placerades i marken som en skoning av kyrkan. Vid vapenhusets norra sida ligger prästen Mads Nielsen Odders från 1630-talet och vid den södra sidan Mads Nielsens son Sebastian Madsen Odder med en gravhäll från 1650-talet. Vid tornets södra sida finns gravhällen efter gudfruktige jungfru Britta Johanna Thranman död 1808 avbildad med en vacker krinolin. Fadern var byskräddare.

1920 dokumenteras gravplatserna med namn och gårdsnummer på en gravkarta. Intill västportalen markeras två stora gravplatser som allmänning. Indelningen kompletterades mot väster med två smala insprängda gångar i öst-västlig riktning.

En ny gravkarta signerad Gert Björklund 1964 upptar sammanlagt 1169 enskilda gravplatser. Idag är kyrkogården indelad i knappt 100 små och stora gravar med 1-4 gravplatser vardera. Av de många återtagna och återlämnade gravplatserna har några i kvartershörnen lagts om som blomsterbädd. Vid norra sidan av huvudgången mot väster har en ny vilo/meditationsplats skapats.

Fotografier från 1900-talets början visar att kyrkogården i rask takt fylldes av praktfulla gravvårdar i granit och diabas för lantbrukare, hantverkare, präster, ämbetsmän och enskilda samt med stort inslag av familjegravar. Vegetationen på kyrkogården växte sig frodig med trädkransen kring kyrkan, buskar, häckar och rader av tujor som växte sig höga öster om absiden.

1918 byggdes ett förråd och torrdass i en murad byggnad ritad av Nils Rosvall, Bodarp. Den placerades på kyrkogårdens västra sida med vita putsade fasader.

Håslövs kyrka från nordväst, vid sekelskiftet 1900 visar kyrkans norra sida.
Källa, ATA, Riksantikvarieämbetet.

Äldre odaterat fotografi av f.d. klockaregårdens tomt i öster med den gamla gårdsbrunnen inramad av granar och tujor. Källa, Trelleborgs museum.

Södra Håslövs by, enskifte 1812 visar den gamla medeltida kyrkan och den långsmala kyrkogårdstomten i centrum av byn med prästgården i söder och en "vanning" i väster. Källa Lantmäteriet.

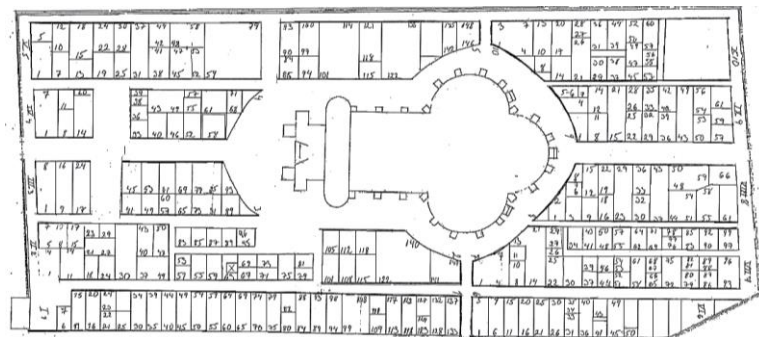
Häradsekonomiska kartan visar tillstånden 1910-1915 efter bygget av den nya kyrkan. Källa Lantmäteriet.

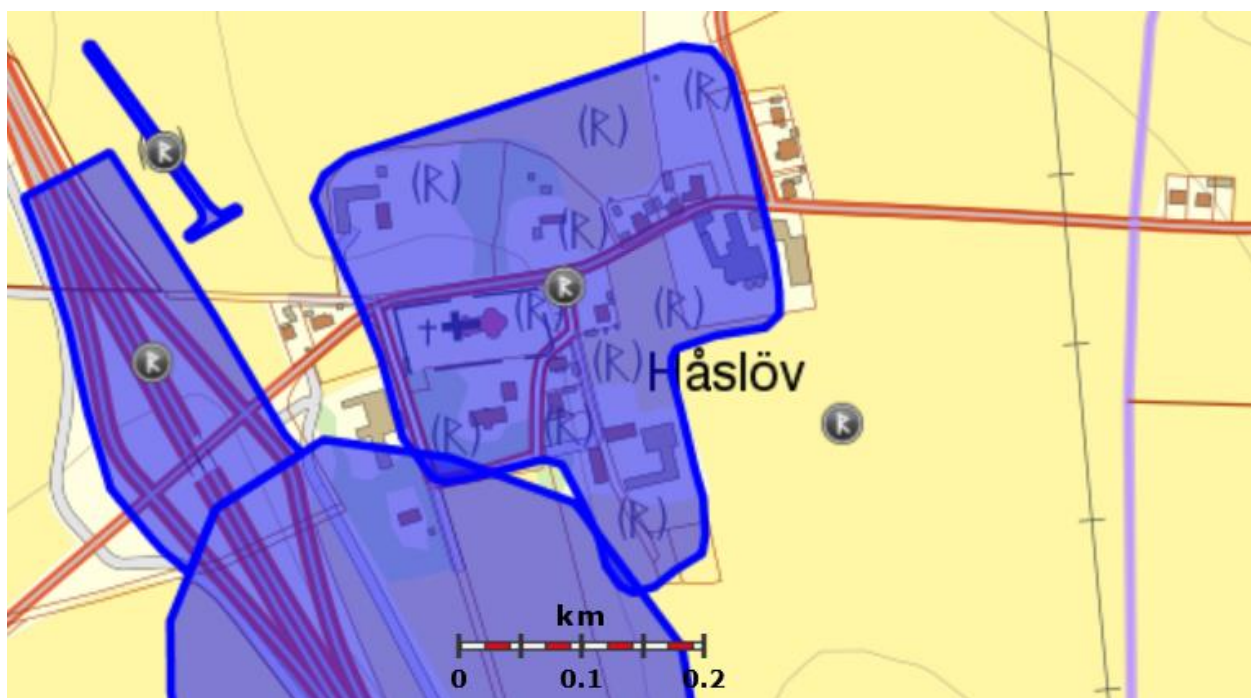
Håslövs kyrka från sydväst visar den frodiga prästgårdens trädgård i förgrunde kring sekelskiftet 1900. Källa, Digitalt Museum.

Senare under 1880-talet sattes en hägnad upp längs kyrkogårdens gränser. Hägnaden utfördes som ett gjutjärnsräcke med rikt dekorerade stolpar och staket mot omgivande vägar mot söder och väster samt granntomterna i öster och norr. Gjutjärnsstaket längs östra sidan togs 1995 bort och ersätts med ett enklare järnstaket och försågs med en grind vid trappan i mitten

Så småningom drabbades de stora almar mot Bodarpsvägen av almsjukan, togs ner och ersatts av en rad turkasselträd. 1991 tillkom vid kyrkogårdens sydvästra sida en ny byggnad för vaktmästeri, wc och förråd ritad av Lunding arkitektkontor. Byggnaden är uppförd i gult tegel med gult tegeltak utan vindskidor och med en skorsten mot söder.

Gravplatsindelning, gravkvarter och gångar 1920, av KBS. Källa ATA, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Fornlämningar under mark

Socknen har medeltida ursprung i en trakt rik på fornfynd. Från stenåldern har hittats ett tiotal boplatser, lösfynd, två dösar och en gånggrift. Från bronsåldern finns två större gravhög bl.a. Hanehög.

Kyrkogården ingår enligt Riksantikvarieämbetets Fornsök i ett större område av fornlämningar vid Södra Håslöv. Fornlämningsområdet från medeltid och nyare tid utgör hela kyrkogården och angränsande tomter norr och öster om kyrkans tomt.

Området som har enligt 1770 års storskifteskarta bebyggelselämningar ca 350x360 meter i öst-västlig riktning. Området har delundersökts vid arkeologiska förundersökningar. 1774 hittades en fingerring av ringhaltigt guld med ett krucifix i kyrkbyn.

Under arkeologiska undersökning 1983 påträffades i tre schakt lera och rasering som kan vara spår av rivna gårdar, samt 1 sotlager i ett schakt. Fynden bestod av sentida keramik, 1 skärva medeltida svartgodsakeramik, 1 jydepottskärva, 8 bitar yngre rödgodsakeramik, samt 9 bitar stengods från nyare tid.

Vid arkeologisk förundersökning, s.k. schaktningsövervakning på Håslövs kyrkogård 2009, påträffades en murrest, sannolikt är en rest av ett fundament för en gravsten, ett stort fundament eller hörn av grundmur som kan höra till den rivna romanska kyrkan på platsen samt ett antal lösfynd. Lösfynden bestod av skelettdelar, fragmentariska tegelstenar, taktegel (några bita munk- & nunnetegel), kistspik, delar av gravstenar från 1800-talets första hälft samt ett borgarkrigsmynt (1200-1300-tal). Allt detta noterades i mer eller mindre omrörda massor. Ingenstans kom schakten ner på ett sådant djup att intakta gravar berördes.

Håslövs kyrkogård i flygbild. Källa www.hitta.se, 2015-01-14.

KYRKOGÅRDEN IDAG

Planering, gravkvarter och plantering

Omgivningarna

Kyrkan och kyrkogården ligger söder om Vellinge, längs E6/E22, på en svag sluttning vänd mot öster. Omgivningen består av ett slättlandskap med åkermark och jordbruksenheter, i en äldre, mindre bysamling, Södra Håslöv. Bebyggelsen runt kyrkogården är äldre mangårdsbyggnader, ekonomibyggnader, husmanshus samt trädgårdar.

Utan för kyrkogården västra gräns finns en parkeringsplats med markerad H-plats för personer med funktionshinder. I gräns vid det sydvästra hörnet ligger ett vaktmästeri och mot öster en hög stenmur. Stenmuren terrasserar den östra kyrkogården och löper vidare med minskande höjd mot väster på båda långsidorna. I mitten av räckesgränsen mot öster finns en trappa som sammanbinder kyrkogårdens nivå med en lägre placerad gräsyta, där den gamla klockargården låg fram till branden 1928. I centrum finns gårdsbrunnen bevarad. Mot norr löper en grässträng längs Bodarpsvägen utanför räckeskanten. Mot söder gränsar den gamla prästgården, en ca hundra år gammal tegelbyggnad med trädgård mot kyrkogårdstomten.

Omgärdningar och gångar

Kyrkogården är omgiven av ett järnräcke och en rad av turkasselträd på utsidan av detta räcke mot Bodarpsvägen. Räcket är svartmålat och står på en sockel av natursten och betong med gjutjärnsstolpar formade i fyrkantsstål med svarvade spiror avslutade med en knopp.

Södra sidoaxeln är en lång spikrak grusgång kantad med buxbomshäckar.

Mellan dessa stolpar med ca 1,5 meter avstånd är skruvade sektioner av gjutjärnsgaller med tre listband och sex spjutformade ståndare. Sektionerna är bultade i stolparna. Grinden mot söder har bredare, fyrkantiga gjutjärnsstolpar med svarvade balusterkröning och mellanliggande räckessektioner av samma typ som omgärdningen men med fyra listband i högre sektioner. De står på en tröskel av järnplatta som stolparna är fästade. Grindarna består av gånggrind och två breda sektioner.

Mot öster har detta äldre gjutjärnsräcke ersatts av ett enklare järnräcke med stolpar och svetsade sektioner. Detta räcke står på en terrassmur av fogad marksten ca 1,5-2 meter hög. Denna terrassering fortsätter runt hörn mot söder och vid dess avslut finns en kompostplats. Järnräcket på denna sida är av den gamla typen av gjutjärn.

Mitt på norra sidan finns en grindöppning och trappa av betong med ledstång av järn till den lägre nivån av gräs. Mitt på denna lägre nivå finns den gamla gårdsbrunnen bevarad.

Vid vägen i norr finns en marktrappa med två sten, två naturstensstolpar och en låg terrasskoning av natursten.

Kyrkogården har gångar av singel i varierande bredd, ca 0,5-.2,0 m. En huvudgång sammanbinder huvudentrén med kyrkans västportal. Den ligger som en huvudaxel mitt på kyrkogården med en parallell sidoaxel på den södra sidan. Mellan dessa finns två smala gångar liksom sex tvärgångar med oregelbunden placering som formar långa och korta gravkvarter i öst-västlig riktning. Framför ekonomibyggnaden i sydväst ligger en grusad plats.

Det gamla järnräcket av målat gjutjärn har stort kulturhistoriskt värde och är i behov av ommålning.

Huvudgången fram mot kyrkans entré kantas av unga lindar, en kort allé. Söder om kyrkan fortsätter lindar att bilda en enkel trädrad, denna avslutas med två lindar på var sin sida av huvudgången öster om kyrkan (bakom kyrkan). Framför västportalen breddar sig gången till en kyrkbacke kantad av buxbom. På en stor familjegrav i sydost finns ett större solitärträd, en skogsek.

Trädplanteringar och övriga planteringar

Håslövs kyrkogård har ett rikt och varierat växtmaterial och upplevs som frodigt parklik, men samtidigt ljus. Stommen utgörs konsekvent av buxbomshäckar. De städsegröna pjäserna är många, såväl friväxande som klippta och uppstammade. Här finns tuja, en, idegran, sockertoppsgran, järnek, lagerhägg och cypress. Kyrkogårdensväxtlighet ger ett inbjudande intryck med sin variation på former och höjder, utan att bli oroligt brokigt, mycket tack vare det rutnät som buxbomshäckarna skapar.

På kyrkogården finns två tårbjörkar som sorgeträd och en bukettapel som med tiden kommer att få en mer utbredd krona. Blommande buskar och perenner är rikligt förekommande. Buskrosor, rabattrosor och marktäckande rosor förekommer på gravvårdarna, liksom buskpion, rosentamarisk, magnolia och många hortensior. Växtmaterialet är till stor del traditionellt men här finns även växter vi inte ser så ofta på kyrkogården så som kinesisk sekvoja, körsbärsbenved och rödblågig smällspirea. De fungerar fint tillsammans med de traditionella kyrkogårdsväxterna som bas och de ovanliga som ”piff”.

Kyrkogårdens södra entré med den gamla allé som togs ner i början av 2000-talet.

Gravvårdar

Kyrkogården är inramad av ett gjutjärnsräcke samt en rad av unga träd mot Bodarpsvägen. Gravkartan upptar drygt 1000 gravar för kistbegravning med en eller flera gravar på varje gravplats på sammanlagt 10 mindre och större gravkvarter. Kvarteren sträcker sig in öst-västlig riktning i tre genomgående gånger och två som bryts i mitten av den stora kyrkobyggnaden mitt på kyrkogården. Kring kyrkan vidgas grusgångarna.

Äldre gravvårdar med de högsta kulturhistoriska värdena återfinns vi spridd på olika delar av kyrkogården. De äldsta gravhällarna är av kalksten från renässanstid i 1600-talets början, 1700-talets klassicism samt från empirtid i början av 1800-talet och ligger i marken kring kyrkan. På kyrkogården står gravvårdar av kalksten 1800-talets mitt medan huvuddelen av gravplatserna har gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. Det förekommer såväl enskilda gravplatser som familje- och generationsgravplatser. Gravårdarna är utförda i grå och röd kalksten ljus och mellangrå granit, brun- och rödtonad granit samt i diabas. Även inslag av metall förekommer liksom textpartier med förgyllning samt utsmyckning i parian.

Familje- och generationsgravarna präglas av de större formaten och ligger på främst på kyrkogårdens nordvästra del. Dessa vårdar har i allmänhet kanthäckar av buxbom, stenramar samt inslag av idegran och tuja. Gravstenarna är huvudsakligen i ljusgrå och rödtonad granit eller diabas. En gravplats är dessutom belagd med stenplattor. Kalksten och marmor förekommer i enstaka fall samt inslag av inskriptionsskivor av marmor samt skulptur i parian.

De äldre gravvårdarna har förutom namn, födelsedatum och dödsår ofta försetts med olika bibelcitater och minnesord medan de senare vanligen bara har namnet och/eller födelseår och dödsår inskrivet.

Formen och dekoren på de äldre gravarna är ofta gavelformer och andra klassicerande element i kombination med stiliserade växtmotiv. Många gravvårdar tidiga sekelskiftet är utförda av grå granit med sparsam råköpp. Eklekticismen i det sena 1800-talets gravvårdar framstår behärskad med högresta stenar i diabas eller grå granit samt expressiva element såsom en kolonn två kors och två obelisker i polerad diabas. Klassicismen från 1900-talets första hälft framträder i tempelgavlar av granit på två gravvårdar mot nordväst.

Vården av begravningsplatsen är ett långsiktigt arbete. Denna vård- och underhållsplan utgör därför inte ett slutgiltigt dokument för kyrkogårdens bevarande. De kulturhistoriska värdena ändras med tiden liksom vår tolkning av dem. Utifrån den generella beskrivningen och värderingen av gravplatserna kan församlingen i framtiden förändra denna värdering.

I denna vård- och underhållsplan presenteras värdefulla gravvårdar i två grupper; kulturhistoriskt värdefulla och intressanta gravvårdar. Den första gruppen ges ett lagskydd och den andra gruppen avser att underlätta framtida ställningstaganden att utöka skyddet av gravvårdar. Indelningen syftar även till att underlätta val av gravstenar som bevaras respektive gravstenar som kan återanvändas och huggas om för nya gravvårdar.

De äldsta gravvårdarna är från 1600-talet är gamla gravhällar för präster utförd av grå kalksten med text och bildrelief. De har tidigare legat i den medeltidskyrka som revs när den nuvarande kyrkan byggdes.

Meditationsplats med en samling av tillvaratagna gravstenar, öster om kyrkan under en solitär ek.

En vilo- och meditationsplats är etablerad genom sammanläggning av återlämnade gravplatser på norra sidan av mittgången mot väster.

Runt kyrkan ligger ett tiotal gamla gravhällar av kalksten från perioden 1600-1850 i gräsytan längs fasaden. Hällarna har texter och bilder som delvis fortfarande är läsbara. Gravhällarna bör dokumenteras genom foto och skraffering.

Andra gravhällar från kyrkan och den gamla kyrkogården togs tillvara och placerades vid kyrkans sockel på olika sidor av kyrkogården. Tre av dessa är gravhällarna efter rusthållaren Sven Pehrssons död 1850, barngraven efter Jens Olsson död 1834 samt jungfrun Brita Iohanna Thranman död 1808. Jungfruns gravvård avbildar henne i en bred krinolin. Ytterligare gravhällar av kalksten ligger mer eller mindre vittrade och oläsbara som en skoning vid kyrkans södra och östra sida.

En annan speciell gravvård är den ekformade gravvården över soldaten Snygg som genom arv blev rik och stor donator i Håslöv.

Gravhäll över Brita Iohanna Thranman död 1808 av grå kalksten ligger på södra sidan av tornet. Jungfrun avbildas med krinolin. Fadern var skräddarmästare.

"Den bräckliga eken" för soldaten Henrik Snygg död 1894 blev genom arv förmögen och stor donator.

Vid norra sidan finns flera återtagna/återlämnade gravplatser med borttagna gravvårdar men med bevarade kanthäckar av buxbom, formklippta idegranar och tujor som sköts av kyrkogårdsförvaltningen.

Gravplatsernas växtlighet

Gravarnas utsmyckningar med växter är många och varierade i omfång och innehåll. Här finns traditionella växter som kärleksört, julros, hortensia, rabattros och oxbär, men även rosentamarisk, kinesisk sekvoja, magnolia och rödbladiig smällspirea. Vid norra sidan finns flera ännu ej använda gravplatser med kanthäckar av buxbom, formklippta idegranar och tujor som sköts av kyrkogårdsförvaltningen.

Två av gravvårdarna har försetts med varsin tårbjörk. Andra har välvårdade städsegröna växter som klippts för att bevara proportioner och behålla gravstenarna synliga. Bland de städsegröna växterna finns många blå mattenar, idegran och olika tujor, men även lagerhägg, järnek och ädelcypress.

På Håslövs kyrkogård bildas en parkkaraktär där höga och låga växter, barr, småbladigt och storbladigt blommande växter och bladgrönt blandas på en plats som blir intressant för ögat och behaglig att vistas på.

Meditationsplatser

På återlämnad/återtagna gravplatser vid huvudgången norra sida ligger en meditationsplats med en parksoffa av svartmålat järn, med karm samt grönmålade träplank i sits och rygg bakom sofforna finns en fond av avenbok som ramar in platsen och skapar ett eget rum. Platsen är gestaltad som en liten fickpark som under sommarmånaderna erbjuder frodig blomsterprakt. En bågformad gång skapar en halvsfärsformad växtbädd och en planteringsyta som pryds med blå matten, rödbladiig smällspirea, prydnadsgräset blåtåtel och många perenner däribland stäppsalia, olika nävor och daggekåpa. Under den solitära eken öster om kyrkan, söder om mittgången finns ytterligare en meditationsplats med en enklare bänk, en skuggig plats omgiven av ormbunkar och hasselört.

Vaktmästeriet är en sluten kropp i gult tegel och tegeltak som ligger på utsidan av kyrkogården med i den sydöstra gränsen.

Vaktmästeriet norra fasad har ett utbyggt skärmtak av plåt med fyra dörrar och en serviceplats med redskap mm.

Vaktmästeri

Vaktmästeriet vid sydöstra sidan är byggt av gul slagen tegel med ljusa fogar och gult tegeltak. Byggnaden som är ritad 1991 av Lunding arkitektkontor innehåller vaktmästeri, wc och förråd.

Takteglets möte med gavelväggen är murad utan taksprång ochnocken är murad. Vid västra sidan finns en inglasad anslagstavla. Fasaderna mot söder, öster och väster är slutna med en skorsten på långsidan som bryter genom taket intill takfoten. Mot norr finns öppningar till vaktmästeri, förråd och wc som dock inte uppfyller dagens krav på Hwc.

Bänkar

Bänkar finns utspridda på olika ställen på kyrkogården. Vid meditationsplatserna finns två bänkar med svartmålat järn, karm och grönmalade plank i sits och rygg. Fyra bänkar av samma typ står mellan absidväggens kontreforer. En bänk av svartmålat järn och laserade plank i sits och rygg finns intill vaktmästeriet och under eken mot öster.

Serviceplatser

Serviceplatser med vatten, kannor, sopkärl och redskapsställ finns utspridda på kyrkogården På vaktmästeriet i sydvästra hörnet hänger redskapen de på vägg. Intill kompostplatsen i sydöst finns ett stående redskapsställ, kannor, avfallskärl och en gammal handpump.

Belysning

Kyrkogården har belysningsstolpar av förzinkad stål med lykta och kopparhatt. Tre lyktstolparna lyser upp huvudgången. Vid vaktmästeriet finns belysning på fasaden.

Växt- och djurliv

Kyrkogården i Håslöv är en grön oas för växt- och djurlivet i området. Trädraden på norra sidan utanför kyrkogården samt träden, buskarna och häckarna på insidan ger skydd och boplatser för mängder av insekter, fåglar m.m. Växtematerial som lavendel, kärleksört och stäppsalia främjar förekomsten av bin, humlor, blomflugor och fjärilar. Tillsammans med stenmurens mossor och lavar utgör kyrkogårdens artrikedom en värdefull lokal i symbios med många insekter, fåglar och växter.

Lindar, ek och turkassel är träd som tillsammans med rosenbuskar, oxbär, mahonia m.fl. fungerar som en fin insektsdragare som under blomning skapar rikligt med nektar och lockar till sig pollinerare. Den unga lindallén mitt på kyrkogården har vital status, liksom småträd och städsegrönt. En ev. fällning av äldre träd medför en avsevärd negativ påverkan på faunamiljön därför bör stubbar bevaras för att utgöra en *faunadepå* som har till funktion att ge alla de arter av djur, lavar mm som finns i träden fortsatt boplatser. Platsen kan dessutom utgöra en mycket intressant pedagogisk lokal. En faunadepån ska ligga i många år och kan av personer oförstående inför dess betydelse upplevas som osnygg, därför är det lämpligt att inrama den med prydnadsbuskar. För en rätt dimensionering kan nämnas att ungefär minst en tredjedel av trädens vedmassa ska ingå i depån.

De många idegranarnas och tujornas bär utgör en foderkälla till fåglar när buskarnas frukter har mognat. Den relativa lummigheten gör att flera fågelarter håller till på kyrkogården. Talgoxe, blåmes, gärdsmys duva, kråka och kaja är några av dem.

Kyrkogårdens många grusgångar och gravvårdar bidrar till en värmeutstrålning som är gynnsam för djurlivet.

VÄRDEN

Kulturhistoriska värden

Den kulturhistoriska värdebeskrivningen syftar till att i detalj beskriva de konkreta värdena och därmed tydliggöra motiven för vad som skall bevaras och vårdad på kyrkogården i framtiden. Bevarandemotiven beskrivs som underlag för en sammanvägd bedömning av kriterierna. Värderingen ger även underlag för att definiera ambitionsnivå för bevarandet och föreslå åtgärder som förstärker de kulturhistoriska värdena.

Värden definieras med utgångspunkt i två huvudaspekter

Dokumentvärden som är konkreta värden baserade på historisk grundfakta.

Upplevelsevärden, de estetiska, upplevelsemässiga och socialt engagerande egenskaperna som utgör bedömningar och tolkningar av det fysiska tillståndet.

Dokumentvärden är t.ex. de trädgårdshistoriska, teknikhistoriska, stilhistoriska, samhällshistoriska, socialhistoriska och personhistoriska värdena.

Upplevelsevärden är av t.ex. arkitektonisk, konstnärlig, symbolisk, miljöskapande, identitets- eller traditionskapande art.

Utvärderingen av dessa två huvudaspekter möjliggör en sammanvägning och bedömningar av kyrkogårdarna och de enskilda gravplatserna, ifall det äger representativitet, sällsynthet och autenticitet (äkthet i förhållande till en specifik tidsperiod) samt möjlighet att förmedla och berätta historia genom sitt eget fysiska tillstånd, (dess pedagogiska värde).

Dokumentvärden

Kyrkogårdshistoriskt värde

Kyrkogården och kyrkan har idag en central placering på en mindre höjd delvis terrasserad över omgivande bebyggelse i den lilla kyrkbyn. Genom kyrkans skala och placering har kyrkan och kyrkogården stor betydelse för den visuella bilden av samhället och dess karaktär.

De små utvecklingsstadierna i gravkvarterens och gångarnas utveckling på kyrkogården är läsbara endast för invigde.

Den gamla kyrkogårdens struktur med gravkvarter, planteringar och gravvårdar har formats av normer och traditioner från 1800-talet, sekelskiftet 1900 och 1900-talets mitt. Utmärkande är singelbäddar med buxbomshäckar och stenramar som förekommer på kyrkogården. Dessa delar in kyrkogårdens små och lite större gravplatser för kistgravar och urngravar både enskilda och familjegravar.

Äldre fotografier speglar en kyrkogård som var präglad av en större grad av växlighet med trädkransar frodiga buskar och buskar. Även formklippta tujor förekommer och har tidigare varit mera påtagliga i storlek och antal. Frodigheten vidmakthålls genom att nya träd planterats kring kyrkan.

Samhälls- och socialhistoriskt värde

De ur statussynpunkt främsta gravplatserna finns vanligen kring kyrkan och längs huvudgångar. På Håslöv finns påkostade gravvårdar spridda över hela kyrkogården. Det är gravvårdar med stenramar och buxbomshäckar, järnräcken, pollare och gravstenar av diabas eller granit av olika kulörer från tiden kring sekelskiftet 1900.

På kyrkogården dominerar hustru som enskild titel överlägset vilket pekar på den gifta kvinnans status och respekt. Den finns på såväl äldre gravvårdar som nya, ofta tillsammans med de näst vanligaste titlarna lantbrukare. Lantbrukarnas gravvårdar har en påkostad och utformad med en rik samling av obelisker, kors och kolonn förutom räcken och bautasten. Flera lantbrukares gravvårdar är också familjegravar och generationsgravar. Kyrkogårdens gravtradition präglas av sitt läge i en trakt präglad av lantbruk med rika och produktiva jordar. Vi finner även titeln åbo samt olika hantverkare, präster och näringsidkare som avspeglar bondbyns omland med järnvägsstation i skuggan av Vellinges utveckling.

I enstaka fall framhålls kommunala och eller kyrkliga förtroendeuppdrag som ett tillägg till yrkesrollen. Dessutom förekommer titlar som soldat och fabrikör. Bland hantverkarna finner en smedmästare Hans Grönbergs praktfulla grav i blåstrad diabas och bland prästerna Sven Wahldorfs bautasten i diabas.

Enstaka äldre familjegravarna är placerade längs huvudgången och mot söder. De speglar ett samhälle med fokus på starka män under 1900-talets första hälft under 1800-talet och början av 1900-talet. Samhällsförändringen under det tidiga 1900-talet avspeglas tydligt i gravvårdarna. Bland gravvårdarna märks flera betydelsefulla personer som levit i socknen och som verkat för att skapa det samhälle som Håslöv är idag. Gravvårdarnas texter ger oss kunskap om samhällets historia som kan komplettera den skrivna historien och göra hembygden levande. Kyrkogården har därmed mycket viktigt källmaterial för framtida forskning; samhällshistoriskt, personhistoriskt och kulturhistoriskt.

Upplevelsevärden

Kyrkogården har betydande upplevelsevärden av en rik vegetation i gravkvarteren och i form av träd på olika ställen på kyrkogården. Påtagligt är också samspelet mellan den stora, dominanta och vertikala kyrkoarkitekturen i kontrast till kyrkogårdens definierade fyrkant i helt plan nivå uppbyggd mot öster av stora jordmassor och stödmurar. Den speglar 1800-talets tydligt schematiska gestaltningssätt att ”servera” kyrkan som objekt på en ”platta”.

Förteckning över titlar på gravstenar

Lantbrukare	65	Fabrikören	1
Hustru	61	Fil dr	1
Maka	13	Folkskolelärare	1
Dotter	7	Frisörmästare	1
Husägaren	7	Kennelägaren	1
Smedmästare	6	Kontraktsprosten	1
Hemmansägare	4	Kyrkovaktmästare	1
Kyrkovärd	4	LNO (ledamot av nordstjärneorden)	1
Åbon	4	Mjöltnare	1
Sonen	3	Målarvärd	1
Barnen	2	Polisuppsyningsman	1
Handlare	2	Rector	1
Kyrkoherden	2	Skomakaremästaren	1
Nämndemannen	2	Snickarmästaren	1
Skräddaremästare	2	Soldaten	1
Barnmorskan	1	Sonson	1
Byggmästare	1	Stationsinspektör	1
Cementgjutare	1	Svärförälder	1
Deras barn	1	Systrarna	1
		Änka	1

Miljöskapande värde

Kyrkogårdens särskilda växlighet skapar ett spännande grönt rum i bystrukturen med närkontakt till odlingslandskapet. Den stora variationen i växtmaterialet, den väl avvägda lummigheten och skalan gör platsen inbjudande och parklik samtidigt som den tredimensionella skånska kyrkogården framträder med tydlighet. Kyrkogårdens fast geometriska struktur med kyrkan på i centrum samt stödmurar skapar en egenart som präglar Håslövs kyrkogård.

Identitetsvärde

Kyrkan och kyrkogården är en viktig symbol för Håslövs kyrkby och det omgivande agrara samhället i närheten av de tätorterna som sedermera utvecklats i Vellinge och Höllviken.

Med kyrkogårdens placering längs E6/E22 skapar den en viktig identifikation för orten och trakten med epitetet ”Söderslättskatedral”. Som begravningsplats är kyrkan och kyrkogården en stark länk till utvecklingen av det agrara samhället. Kyrkogårdens titlar som hustru, lantbrukare, åbo, hemmansägare liksom sex smeder utgör ett starkt identitetsvärde för Håslövs kyrkogård och traktens historiska förankring i den agrara kulturen.

Den relativa tätheten gravvårdar och enskilda stora gravvårdar och sammansatta gravplatserna utgör en viktig del av kyrkogårdsmiljön och har betydelsefulla miljöskapande värden. Tillsammans med kyrkogårdens karaktäristiska grundstruktur med stödmurarna och gjutjärnsräcke som ger kyrkogården en särskild egenart.

Kontinuitetsvärde

Kyrkogårdens centrala placering vid den gamla bygatan omgivet av enstaka gårdar och husamanshus speglar en stilla historisk utveckling.

Gravvårdarnas utformning speglar olika ideal och villkor för traktens gravseder under perioden ca 1850-2000-talets början med tillägg av flera äldre gravhållar som lagts på marken intill kyrkan. De är från både 1600-talets renässanstid, klassicism och 1800-talets början i empire. Senare under 1800-talets slut och 1900-talets början ger monumentala gravvårdar av grå granit och diabas i eklekticism och bautablock i råköpp i nationalromantikens större skala. De är alla ett uttryck för traktens välmåga och framgångsrika jordbruksdistrikt.

Gravplatser med kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värde för gravplatser redovisas i följande förteckning med två kategorier. Den första kategorin ”Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar” är de mest värdefulla gravvårdarna och skall införas i gravregistret och ges skydd enligt Kulturmiljölagen. I den andra kategorin ”Gravvårdar med kulturhistoriskt intresse” ingår övriga värdefulla gravvårdar som bör skyddas och på sikt ev. få motsvarande skydd som ”Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar”. Den första gruppen ges således ett formellt lagskydd medan den andra gruppen avser att underlätta framtida ställningstaganden att utöka skyddet av gravvårdar. Indelningen syftar även till att underlätta val av gravstenar som bevaras respektive gravstenar som kan återanvändas och huggas om för nya gravvårdar.

Vården av begravningsplatsen är ett långsiktigt arbete. Denna förteckning av gravvårdar utgör därför inte ett slutgiltigt dokument för bevarandet. De kulturhistoriska värdena ändras med tiden liksom vår tolkning av dem. Utifrån den generella beskrivningen och värderingen av gravplatserna kan församlingen i framtiden förändra denna värdering.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

De enskilda gravplatserna och gravvårdarna utgör en viktig del av kyrkogårdsmiljön och har betydelsefulla miljöskapande värden. Tillsammans med kyrkogårdens strukturskapande delar såsom häckar, murar och gångar ger de kyrkogården dess specifika karaktär. Egentligen är alla gravvårdar och gravplatser kulturhistoriskt värdefulla då de utgör en del av helheten men eftersom inte alla delar av kyrkogården kan bevaras eller frysas i det skick de är idag måste ett urval ske för att kyrkogårdens karaktär i viss mån ska kunna bevaras.

Inventeringen av gravplatser utgör underlag för det urval av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna som presenteras i denna vård- och underhållsplan

Om gravrättsinnehavare till kulturhistoriskt bevarandevärda gravplatser vill ta bort gravvård, ram eller på annat sätt väsentligt förändra gravplatsen kan församlingen, med stöd av KML, begravningslagen och detta bevarandeprogram, påvisa dess värde för kyrkogårdens karaktär.

När gravrätt återlämnas för gravplatser som bedömts som kulturhistoriskt mycket värdefulla (grad I) bör dessa inte återupplåtas, eftersom det pedagogiska värdet på kyrkogården som helhet bör bevaras. När det gäller gravplatser som bedömts som värdefulla (grad II) kan dessa återupplåtas. I vissa fall kan stenen vändas och dess baksida användas för ny inskription.

Urvalet av värdefulla gravstenar presenteras i två värdekategorier: ”mycket värdefull” (grad I) och ”värdefull” (grad II). De två kategorierna bör ses som en prioritering av angelägenhetsgraden av ett bevarande. Med ”mycket värdefull” menas att gravvården har ett omistligt värde och ska bevaras för framtiden. Gravvården får inte förvanskas, flyttas eller avlägsnas från kyrkogården. En gravvård kan ha mycket högt kulturhistoriskt värde dels i sig själv, men även som en del av en helhet. ”Värdefull” är ofta en gravvård som representerar en senare tidsperiod eller som är viktig för helheten i ett kvarter, eller på en kyrkogård som helhet.

I urvalet spelar olika faktorer in för att välja. Vanliga kriterier som vägs in är gravvårdens ålder, hur mycket inskriptionen berättar samt gravvårdens placering. Om den aktuella vården exempelvis står inom ett område med ett flertal äldre gravvårdar, kan den väljas ut för att den förstärker intrycket av en ålderdomlig miljö. Men en gravvård kan också väljas ut för att den är ensam i sitt kvarter och på så sätt påminner om hur det såg ut förr i tiden.

Följande generella drag hos gravvårdarna har använts som kulturhistoriskt värdefulla kriterier i urvalsprocessen:

- Gravvårdar äldre än ca 1900
- Gravplatser som omgärdas av järnstaket eller gravvårdar som helt består av järn.
- Gravanordningar med ålderdomligt utseende, t ex högresta vårdar
- Gravanordningar med tidstypiskt utseende
- Gravanordningar med speciell eller konstnärlig utformning
- Gravvårdar av person- eller lokalhistoriskt intresse
- Gravvårdar av socialhistoriskt intresse.

Gravvårdar äldre än 1900 bör bevaras för att de representerar äldre tiders gravskick och för att de är förhållandevis få, både generellt på Sveriges kyrkogårdar och specifikt på denna kyrkogård. Då detta drag anges som urvalskriterium är det dock inte nödvändigtvis så att själva gravvården har tillkommit

innan 1900, eftersom gravstenar ibland byts ut och graveras om. Dödsår innan 1900 kan också vara värt att uppmärksamma.

Gravvårdar med järndetaljer eller helt i järn bör bevaras för att detta är ett material som är sällsynt på kyrkogårdar.

Gravvårdar med en miljöskapande funktion bör bevaras om de genom exempelvis höjd eller patina bidrar till en särskild upplevelse av ett specifikt område, till exempel upplevelsen av hög ålder. Det kan även gälla gravvårdar som ingår i ett sammanhang tillsammans med andra, exempelvis i de fall där flera gravplatser från samma släkt är samlade.

Gravvårdarnas utformning kan visa på en viss tids stilideal och därmed vara representativ, eller vara särskilt noggrant eller konstnärligt bearbetad. Det kan också gälla en grav med ovanlig utformning, för den specifika kyrkogården och/eller för kyrkogårdar i allmänhet.

Gravvårdar av person- eller lokalhistoriskt intresse gäller de gravar där Orts- eller gårdsnamn är angivet eller där personen/slakten varit känd i bygden eller i landet och som därmed berättar något särskilt. Poängteras bör dock att djupgående personhistoriska efterforskningar ej har gjorts.

Gravvårdar av socialhistoriskt intresse är de vars inskriptioner anger titlar och yrken och som därmed vittnar om olika sociala skikt i samhället.

Några särskilda kriterier som varit värdefulla på Håslövs kyrkogård är;

- Gravplatser/gravvårdar med tids- och stiltypiska drag.
- Utformningskvalitet, material eller teknikhistoriskt värde.
- Person- eller lokalhistorisk viktiga gravvårdar.
- Yrkestitlar eller titlar som har intresse ur lokal- eller socialhistorisk synpunkt.
- Ovanliga eller sällsynta gravvårdar.
- Gravplatser och gravvårdar med kulturhistoriskt värdefull vegetation eller hägnad.

Följande förteckning redovisar gravvårdens utformning, material, växter samt inskriptioner såsom titel, namn, födelseår, dödsår dock inte datum, bibelhänvisning eller annan referens som inte är avgörande för förståelsen av det kulturhistoriska värdet. Gravvården anges med kvartersnummer och gravplatsnummer motsvarande gravkartans och aktuellt gravregister.

GRAVVÅRD 8:66

Beskrivning

Kors i diabas på postament med granitsockel.
Avgränsad med gjutjärnsräcke. Framför stenen finns grön häck.

Inskription

Landtbrukaren Per Svensson 1843 - 1914 Hustrun
Märta Svensson 1843 - 1922

Urvalskriterium

Utformning: kors och järnräcke

Miljövärde: räcke

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Rostskyddsmålning och täckmålning av räcke.

GRAVVÅRD 8:37-43

Beskrivning

Bautasten av diabas med råköpp. Bredvid står en släthuggen diabassten med välvt krön. Har fyrastenar liggande framför med täjon på. Ligger i jord med buxbomshäckar under en skogsek.

Inskription

Bautasten: Stationsinspektorn Sven Kristensson 1859 - 1919 och hans maka Kerstin Kristensson 1853 - 1930. Trafikanter reste värden.

Släthuggen sten: Systrarna Ingrid Nilsson 1849 - 1927 Mathilda Nilsson 1857 - 1932.

Urvalskriterium

Utformning: nationalromantik

Socialhistoriskt värde: titel

Miljövärde: landmärke på kyrkogården

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 8:27-28

Beskrivning

Nationalromantik reslig sten i granit.
Vikingainspirerade ornamenteringar ovan och under textramen. Står i singel med lågt klippt häck.

Inskription

Nämndemannen Jöns Nilsson 1837 - 1895 Hustrun
Hanna Nilsson 1844 - 1919

Urvalskriterium

Utformning: nationalromantik

Socialhistoriskt värde: titel

Miljövärde: landmärke på kyrkogården

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 8:3-4

Beskrivning

Reslig obelisk i diabas med postament och ståendes på en granitsockel. Står i singel med lågt klippta buxbomshäckar och två kullar krönta av murgröna.

Inskription

Sida 1: Bengta Jönsson 1854 - 1888

Sida 2: Minne af landbrukaren Jöns Assarsson 1815 - 1880
Marna Andersdotter 1818 - 1873

Sida 3: Landtbrukaren Lars Jönsson 1848 - 1922

Hustrun Hilda Jönsson 1869 - 1941.

Urvalskriterium

Utformning: obelisk av diabas

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 2:137-138

Beskrivning

Empiregravvård av diabas i form av ett postament som bär på en urna. Står på en granitsockel. Står i jord med buxbomshäckar och rosor.

Inskription

Landtbrukaren Ola Persson S. Håslöf 1935 - 1895

Hustrun Anna Persson 1831 - 1915

Urvalskriterium

Utformning: empire, hantverksmässig kvalitet, diabas

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRDAR RUNT KYRKOBYGGNADEN

Beskrivning

Stor samling av stenar som ligger invid kyrkan i gräset. Alla omfattas som kulturhistoriskt värde.

Inskription

Många av stenarna har svårlästa inskriptioner. Nedan dokumenteras de som är läsliga.

Sten 1: MinnesVård öfver Rusthållaren Sven Perhsson Född 1826 Lilla Slågarp och Död Håslöf 1850 Sörjd af maka och syskon.

Sten 2: Minnet och saken af en älskad son. Iöns OlsSon Född i södra Håslöf 1831 af (?) Rusthållaren Ola JönsSon och Kiersti AndersDotter samt dog 1834.

Urvalskriterium

Lokalhistoriskt värde: historisk stenar från den gamla kyrkan.

Socialhistoriskt värde: titel

Utformning; barock, klassicistisk, empire

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 2:118

Beskrivning

Kolonn i blankpolerad diabas med avhugget skaft, postament och granitsockel. Står i singel med buxbomshäckar.

Inskription

Minne åt Landtbrukaren Pehr Trulsson 1846 - 1901

Urvalskriterium

Utformning: kolonn

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 2:1-4

Beskrivning

Sten i diabas med blåstrade ornament. Eklektisk. Postament som står på granitsockel. Står mellan höga idegranar.

Inskription

Smedmästaren Hans Grönberg 1842 - 1919 Hustrun

Maria Grönberg 1852 - 1931 Nils Johan Grönberg

1877 - 1920 Olof Alexander Grönberg 1881 - 1930

Urvalskriterium

Utformning: art deco-karaktär

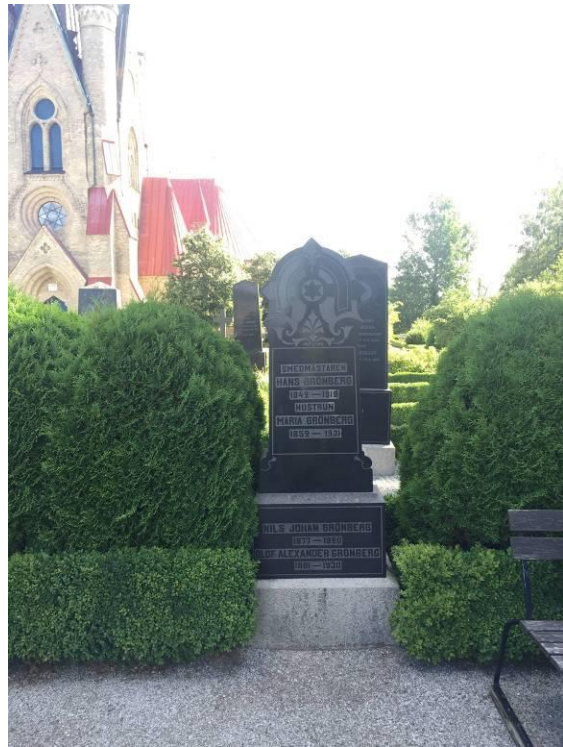
Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov

GRAVVÅRD 4:1-7

Beskrivning

Empiregrav. Reslig sten i svart diabas. Vålvt krön.
Diabaspostament ståendes på en granitsockel. Står i gräs.

Inskription

Lantbrukaren Nils Palm 1862 - 1820 Johanna Palm
1861 - 1941 Leonard 1888 - 1959 Hilma palm 1902 -
1985 Gulli Palm 1907 - 1998

Urvalskriterium

Utformning: art deco

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 4:14

Beskrivning

Eklektisk obelisk i granit. Står i singelbädd med låga buxbomshäckar.

Inskription

Lantbrukaren Matts Persson 1834 - 1907 Hustrun
Ingar Nilsson 1838 - 1910 Lantbrukaren Anders
Larsson 1860 - 1939 hustrun Anna Larsson 1860 -
1941

Urvalskriterium

Utformning: nationalromantik

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 5:13-14

Beskrivning

Grav i granit med tempelfasadsutförande. Tandlist
med grova dimensioner på frontonens nedre del. Står
på postament med sockel. Står i singelbädd.
Avgränsad med åtta pollare med järnräcke.

Inskription

Lantbrukaren Jöns Jeppsson 1839 - 1930 Hustrun
Karna Svensson 1844 - 1919

Urvalskriterium

Utformning: mäktig gravvård

Miljövärde: pollare och järnräcke

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 5:38-41

Beskrivning

Gravvård av diabas, postament som bär på en urna. Står på en granitsockel, i singel med låga häckar.

Inskription

Fabrikören A. Hartman 1863 - 1914 Hustrun Anna Hjartman 1871 - 1948

Urvalskriterium

Utformning: empire

Socialhistoriskt värde: titel

Utformning: Art deco

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 4:43-51

Beskrivning

Reslig avkortad obelisk av diabas. Står på en granitsockel i singel med låga häckar.

Inskription

Sida 1: Landtbrukaren Per Trulsson N Håslöf 1813 - 1896 Hustrun Margaretha Johnsdotter 1817 - 1894 Samt deras barn

Sida 2: Lars 1856 - 185(?) Mathilda 1859 - 1860

Sida 3: John 1838 John 1943 - 1856 Karna 1851 - 1867

Urvalskriterium

Utformning: reslig obelisk i diabas

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 5:48

Beskrivning

Grav i granit med tempelfasadsutförande. Tandlist med grova dimensioner på frontonens nedre del. Står på postament med sockel. Står i singelbädd. Avgränsad med låg stenkant.

Inskription

Till vänster: Lantbrukaren Per Andersson 1852-1928 hustrun Ida Andersson 1870-1969

Till höger: Lantbrukaren Edin Nilsson 1884-1978 hustrun Edith Nilsson 1891-1972

Urvalskriterium

Utformning: Stor gravvård

Miljövärde: Vacker gravvård med fin vegetation

Socialhistoriskt värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 5:100-114

Beskrivning

Kalksten med vågigt krön och kolonner till höger och vänster. På baksidan en stor uthuggen bågare. Framsidan svårtydd. Står o singel med låg häck.

Inskription

Svårsläst inskription

Urvalskriterium

Utformning: empire

Lokalhistoriskt värde: historisk sten

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Åtgärdas av stenkonservator för att få fram text.

GRAVVÅRD 5:100-114

Beskrivning

Granitsten kraftigt flagnad. Vålvat krön. Står i singel med häckar.

Inskription

Svårsläst inskription.

Urvalskriterium

Utformning: empire

Lokalhistoriskt värde: historisk sten

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Åtgärdas av stenkonservator för att få fram text.

GRAVVÅRD 5:115

Beskrivning

Art deco-grav i diabas krönt av ett kopparkors. Står i singel.

Inskription

Ingrid Lasson 1863 - 1940

Urvalskriterium

Utformning: art deco

Socialhistoriskt värde: kvinnograv

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 5:148

Beskrivning

Gravsten av granit i form av en trädstam med avhuggna grenar. Står i singel med lågt klippta häckar.

Inskription

Soldaten Henrick Andersson Snygg 1809 - 1894

Urvalskriterium

Utformning: trädstam

Socialhistorisk värde: titel och livsöde

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård
värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 10:14-16

Beskrivning

Obelisk i diabas med postament och ståendes på en granitsockel. Står i singel med lågt klippta häckar.

Inskription

Målarvärdaren Per Laurén 1878 - 1907 Lantbrukaren

Bengt Jönsson 1851 - 1936 Hustrun Boel Jönsson

1846 - 1921

Urvalskriterium

Utformning: obelisk

Socialhistorisk värde: titel

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Inga vårdbehov.

GRAVVÅRD 9:8-11

Beskrivning

Kolon av marmor med postament och sockel av granit. Krönt av en lövkrans. Sår i singel med lågt klippta häckar.

Inskription

På kolonnskrift: Lantbrukaren Nils Olsson maka

Karna Nilsson 1830 - 1869 I N. Håslöf. På postament:

Lantbrukaren Nils Nilsson 1867 - 1909 (?)

Urvalskriterium

Utformning: kolonn av marmor

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt mycket värdefull gravvård

Vårdbehov

Rengörs från smuts.

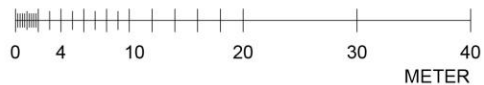

■ Kulturhistoriskt mycket värdefulla gravvårdar

■ Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Kulturhistoriska värden, gravar

1 - 8:66	12 - 5:38-41
2 - 8:37-43	13 - 4:43-51
3 - 8:27-28	14 - 5:48
4 - 8:3-4	15 - 5:100-114
5 - 2:137-138	16 - 5:115
7 - 2:118	17 - 5:115
8 - 2:1-4	18 - 5:148
9 - 4:1-7	19 - 10:14-16
10 - 4:14	20 - 9:8-11
11 - 5:13-14	

Naturvärden

Håslövs kyrkogård är en grön yta med betydelse för områdets biologiska mångfald. Sett ur ett biologiskt perspektiv är det träd, häckar, grusytor och gräsmattan invid kyrkan som är de viktigaste komponenterna. Kyrkogården erbjuder en långt mer stabil livsmiljö än omgivningarna utanför. Därför är det viktigt för befintliga naturvärden att nuvarande förhållanden hålls i jämvikt och att de gröna strukturerna tas om hand på ett väl planerat sätt så att stora förändringar undviks. Med relativt enkla medel kan man även utveckla kyrkogårdens betydelse för vilda växter och djur.

En bedömning av kyrkogårdens naturvärde görs för att öka möjligheten att idag och i framtiden bevara och återskapa den biologiska mångfalden. Bedömningarna skall kunna användas som underlag vid planering, naturvårdande åtgärder och naturskydd. I bedömningen kommer inventerade arter samt växt- och djursamhällen som påträffas värderas beroende av strukturer i miljöer inom vilka de påträffats i. Strukturer i miljöer kan vara exempelvis gamla träd, död ved, gräs- och grusytor samt blomrikedom. Miljöfaktorer som påverkar naturvärden positivt är exempelvis mikroklimat, beskuggning och solexponering samt ytligt grundvatten.

Naturmiljöer

- Sammanhängande träd- och häckstrukturer
- Vildvuxna ytterområden med inslag av träd-, busk- och markskikt
- Grusytor och gräsytor
- Blomning över året
- Varierade mikroklimat
- Skugga
- Sol

Generellt skulle man kunna bedöma områdets biotoptyp, typ av livsmiljö, som *kyrkogård* men då naturvärdesinventeringen endast gäller detta område har detaljnivån utökats i inventeringen. Kyrkogården är en värdefull lokal i symbios med många insekter, fåglar och växter.

Den strukturella fördelningen av olika biotoptyper inom området visar att täckningsgraden av grå respektive grönytor är relativt jämnt fördelad. Merparten av gråtorna består av grusytor och merparten av grönytorna består av gräsytor. Inom gråtorna ingår även terrasserade murar och trappavsatser samt gravstenar. Grusgångar och gravvårdar bidrar till en värmeutstrålning som är gynnsam för djurlivet. Inom grönytorna ingår även dagvatten och sammanhängande träd- och häckstrukturer samt de vildvuxna ytterområdena med inslag av träd-, busk- och markskikt som är gynnsamma habitat för djurliv. Stora träd på kyrkogården eller i dess omedelbara närhet fungerar som en fin insektsdragare när det blommande trädet skapar rikligt med nektar och lockar till sig pollinerare. Buskar och träd ger skydd, foder och boplatser för många djur. Idegran och apel, körsbärsbenved, oxbär, turkassel, ek med flera ger om hösten bär till fåglar, insekter och andra smådjur. Även tuja är en foderkälla när deras frukter har mognat. Den relativt höga lummigheten gör att flera fågelarter håller till på kyrkogården. Inom områdets avgränsning är fördelningen av skugga och sol varierad och därmed finns en mängd olika mikroklimat. Blomning över året i både träd-, busk- och markskikt skapar goda varierade förutsättningar för bin, humlor, flugor och fjärilar som behöver nektar, pollen och frukt som föda. Sådan artrikedom främjar även fågelbeståndet på kyrkogården.

KYRKOGÅRDEN I FRAMTIDEN

Utvecklingsplan

Strategier och målsättning

Håslövs kyrkogård är en relativt väl bevarad kyrkogård med ursprung i begravnings seder från 1800-talets slut och 1900-talet. Därtill finns de gamla gravvårdar som flyttats från den gamla kyrkogården varav många ligger i marken runt kyrkan. Det har gett kyrkogården en fast karaktär som framträder i gravkvarterens uppläggning med fast inramning av flera väl bevarade gravvårdar, träd, murar, räcken och gångar. Här finns även flera större familje- och generations gravar. Tyvärr har gravräcken utsatts för stöld och några gravvårdar skadats.

Kyrkogården speglar historisk utveckling och förändring av begravnings sederna som man bör upprätthålla i framtiden. Det bidrar till att skapa kulturhistoriska värden på många plan som är värda att ta tillvara och vårda.

Strategier för framtidens förvaltning består av insatser att vårda och bevara inneboende värden samt utveckla kvaliteter som förstärker dessa värden. Insatserna syftar även att tillvarata, skyddsvårda gravvårdar med häckar, stenram och räcke, genom fortsatt vård på platsen samt genom återanvändning. Syftet är att vidmakthålla kyrkogårdens täthet. Utvecklingsplanens ambition är att säkra kyrkogårdens kärnområde som är gravkvarteren mot väster samt förenkla det omfattande och kostsamma skötseln på återtagna och återlämnade gravvårdar på kyrkogården östra sida.

Tillsammans skall förslagen bidra till att öka biologisk mångfald, estetisk upplevelse säkra historisk läsbarhet mot väster, skapa variation och kvalitet för framtidens besökare på Håslövs kyrkogård. Målsättningen är att kyrkogården skall vara tillgänglig för alla, barn och vuxna, -en uppskattad, vacker, säker plats att besöka och en plats för stilla meditation.

Utvecklingsplanen omfattar strategiska ställningstaganden för kommande 10 år att:

- vidmakthålla kyrkogårdens grundstruktur med kyrkogårdsmur, entréer/grindar
- vidmakthålla grusgångar och gravkvarter samt traditionell vegetation i kärnområdet mot väster.
- utveckla en mera parklik karaktär mot öster samt återplantera träd kring kyrkan.
- bevara och vårda de kulturhistoriskt värdefulla och intressanta gravvårdar som anges i VU-planen på ursprunglig plats samt vara restriktiv att ta bort övriga gravvårdar inom kärnområdet.
- att underhålla kyrkogårdens stödmurar, grindar, räcken och vaktmästeribyggnad.

VU-planen innebär ett åtagande att regelbundet kontrollera gravvårdarnas tillstånd och stabilitet samt att dubba lutande gravstenar. Det skapar säkerhet för besökare, vuxna och barn på kyrkogården. Det är församlingen mål att fortsatt verka för bevarad historisk helhetsverkan på kyrkogårdens södra del genom att sköta återlämnade och återtagna gravvårdar i gott skick och vara restriktiv till att ta bort sådana gravvårdar inom detta kärnområde.

Kapacitet

Kyrkogården har stor kapacitet för framtida begravnings verksamhet med sina två olika begravningsformer, kistbegravning och urnbegravning. På kyrkogården finns många återlämnade och återtagna gravplatser som är lediga att återanvändas vid framtida begravingar. Gravplatser kan även läggas samman och bilda plats för anläggning av askgravplatser.

Trädvård

Trädbeståndet är relativt ungt bestående av i huvudsak lind och en allé av turkisk hassel. På kyrkogårdens östra sida finns även en magnifik ek!

De unga träden bör beskäras i tid så att sårytorna inte blir så stora. Då minskas risken för att träden drar på sig sjukdomar.

Kronorna på lindarna bör höjas något för att förbättra framkomligheten för besökare på kyrkogården. Även kronan på eken bör höjas så att trädet framträder mer och så att ljus släpps in.

Markduken under singeln vid träden kring kyrkan, exempelvis vid nr 15, bör skäras upp kring träden för att öka genomsläppligheten och hindra duken att hämma för trädens utveckling.

Gravvårdar

Generellt bör man bevara och vårda de kulturhistoriskt värdefulla och intressanta gravvårdar som anges i VU-planen på ursprunglig plats. VU-planen innebär ett åtagande att regelbundet kontrollera gravvårdarnas tillstånd och stabilitet samt att dubba lutande gravstenar. Det skapar säkerhet för besökare, vuxna och barn på kyrkogården.

Nya trender för gravvårdar som stensättning, sedummatta, bänkar, urnor, krukor, fotografier, föremål m.m. ger en ny karaktär åt kyrkogården och kan placeras på den nyare delen av kyrkogården mot söder. Betongsten och andra kompositmaterial saknar tradition på Håslövs kyrkogård och bör hanteras restriktivt.

Vaktmästeri

Vaktmästeribyggnaden är gestaltad med stor omsorg och bör underhållas och vårdas väl med samma materialtyper som vid bygget. I vaktmästeribyggnaden finns ett wc som bör byggas om för att tillgodose moderna krav på Hwc.

Järnräcke och murar

Räcket, grindar, gjutjärnsstolpar bör avrostas, lagas, rostskyddsbehandlas och målas inom en tre-årsperiod och fortsättningsvis med 7-10 års mellanrum. Kyrkogårdens stödmur bör underhållas med hydrauliskt kalkbruk. Istandsättning och översyn av murens fogar och täckning bör ske årligen. Ur tillgänglighetssynpunkt föreslås att gånggrind mot väster hålls öppen under dagtid.

Grusade markytor

Grusade markytor på och utanför kyrkogården bör förstärkas för att öka tillgängligheten för rullstolar t.ex. genom packat stenmjöl.

Skyltar

Informationsskylten och övriga skyltar bör vara enhetlighet och ha god läsbarhet. Särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravar bör skyltas.

Dokumentation

Dokumentation av kyrkogården bör utföras genom ortofotografering. Denna dokumentation utgör underlag för nya digitaliserade gravkartor och gravregister.

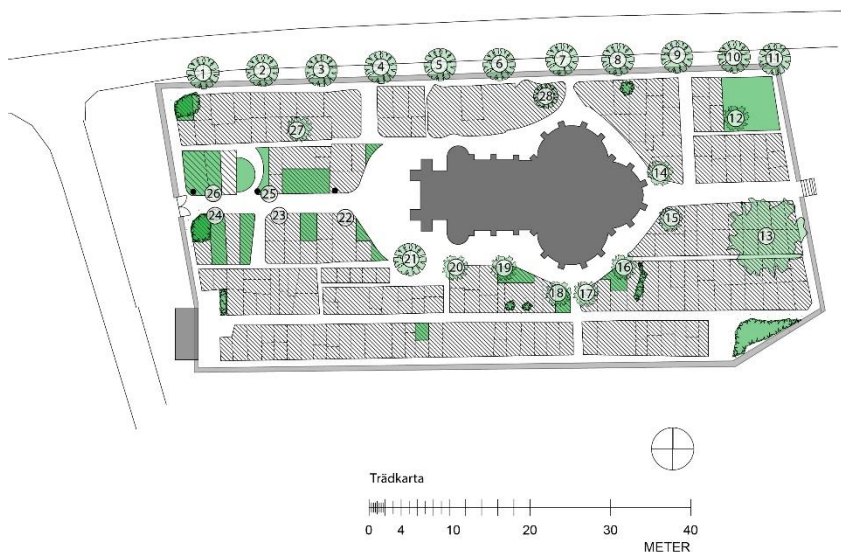
Gravstenssamling

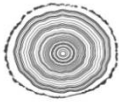
Församlingen avser inte att etablera ett lapidarium, stensamling av tillvaratagna gravstenar. Gravstenar i gott skick bevaras därför på befintlig plats.

Belysning

Kyrkogårdens nuvarande belysning föreslås kompletteras med ny kyrkogårdsbelysning av energisnål typ samt utökning av belysningen på norra, östra och södra kyrkogården.

TRÄDINVENTERING														TRÄDVÅRDSPLAN										Övrigt														
Upprättad av: Axel Martinsson																								Datum:160607														
 SKÅNSKA TRÄD TRÄDVÅRDARE Trädart/sort														Står i gräsyta Står i plantering Står på hårdgjord yta Frisk Lätt skadat Svårt skadat Stamskada - bark Hål i stam Svamp på stam Svamp på marken/ i rot Torra grenar Kronutglesning														Ingen åtgärd Avlägsna döda & skadade grenar Avlägsna vattenskott Avlastning Kronstabilisering Uppbyggnadsbeskärning Avverkning om 5 år Avverkning om 10 år Avverkning omgående										Plats:Håslöv kyrka
1	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
2	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
3	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
4	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
5	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
6	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
7	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
8	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
9	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
10	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
11	Turkisk hassel	x			x																		Höj kronan över väg och gång															
12	Äpel	x						x	x	x									x				Ta bort trädstöd och fyll på jord															
13	Ek		x		x																		Höj kronan för ljusläpp															
14	Lind			x															x																			
15	Lind			x															x				Dålig vitalitet, ta bort markduk															
16	Lind			x															x																			
17	Lind			x															x																			
18	Lind			x															x																			
19	Lind			x															x																			
20	Lind			x															x																			
21	Lind			x															x																			
22	Lind			x															x																			
23	Lind			x															x																			
24	Lind			x															x																			
25	Lind			x															x																			
26	Lind			x	x														x																			
27	Hängbjörk			x		x								x																								
28	Hängbjörk			x		x								x																								

Biologisk mångfald, allén djur och växtmaterial

När sammanhängande partier av återlämnade och återtagna gravar skapas, använd dem för plantering av rabatter, som rumsbildande element, vilo- och meditationsplatser och för biologisk

mångfald. Använd gärna traditionellt växtmaterial, redan etablerat på kyrkogården, såsom tuja, idegran, häckar och solitärer.

Vid val av växter för plantering i rabatter och på gravvårdar kan man gärna välja sorter som innehåller större andel nektar och pollen för att gynna insekter. Blåstjärna, buxbom, gul fetknopp, trädgårdshyacint, kaukasisk förgätmigej, ljung, krokus, liljekonvalj, pärlhyacint och kärleksört är bra exempel. De flesta kryddväxter är också rika på nektar liksom vårblommor som vintergäck och lungört. Tänk på att vilda växter med blommor i gräsmattan berikar biologisk mångfald och kyrkogården visuellt.

Riktlinjer för skötsel och underhåll

Skötselråden syftar till att ge vägledning om vård och underhåll av enskilda gravvårdar som inte är allvarligt skadade. Vid rengöring och reparation av gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde och sådana som är äldre än hundra år bör en konservator anlitas för rådgivning och reparationsåtgärder.

Målet för åtgärder är att förlänga gravvårdens livslängd med varsamma metoder. Rengöring av gravvårdar bör göras av hållbarhetsskäl och inte enbart av estetiska skäl. Smuts är ofta inkörsporten till vittring. Därför bör rengöringen baseras på en undersökning, analys och förståelse för gravvården och syfta t.ex. till att göra den mera läsbar såsom att kunna avläsa en inskription eller skulptural relief.

Gravvårdar av natursten

Natursten är ett sprött material, känsligt för mekanisk påverkan som slag och stötar. I den dagliga tillsynen bör man därför ta bort vatten och snö från liggande och horisontella stenytor, sopa rent dem från löv och nedfallna grenar, och kontrollera så att inte sättningar bildas. Smuts och jord avlägsnas normalt med vatten. Om rengöringsmedel används bör detta ha neutralt pH-värde och vara biologiskt nedbrytbart. Rengör aldrig med risk för frost som kan förorsaka frostsprängning. Äldre gravvårdar i sandsten, marmor och kalksten bör hanteras med särskild försiktighet. Skadade delar, sprickor och lösa delar skall åtgärdas av konservator.

Påväxt av alger, lavar och mossor

Biologisk påväxt kan vara misspydande och göra inskriptioner svårlästa. Vissa lavararter är aggressiva mot natursten eftersom de löser upp ytskiktet och får de olika mineralämnena att lossna. Lavar och alger håller också fukt, vilket kan bidra till frostsprängningar. Ett schema med regelbunden rengöring av påväxt på gravvårdar underlättar arbetet.

Alger trivs i fuktiga, ofta skuggiga miljöer, d.v.s. på stenytor som vetter mot norr eller under skuggande träd. Algerna är vanligtvis gröna men även rödalger förekommer och upplevs som fuktiga vid beröring. En sten som rengjorts från alger återfår sin algpåväxt om den inte får en torrare omgivning.

Alger, lava och mossor är påväxt som uppträder på kalksten och sandsten men sällan på silikatbunden sten som gnejs och granit. Generellt är kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten,

skiffer och sandsten mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan. Även om lava och mossor tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna så har både lava och mossor fästorgan som fäster på stenens ojämna ytor. Påväxten kan binda fukt och förorsaka frostsprängning.

Man skall dock vara försiktig att tvätta gravvårdar helt och hållet utan i första hand rensa dem från jord, sav, nedfallna löv och annat skräp. Lavar och mossor kan även skydda stenen från föroreningar. Men ofta uppträder påväxten som störande element och döljer gravvårdens information. Därför vill man ofta rengöra stenen. Lavar uppträder i olika former som tunna skorpor med rötter som gärna vill sitta kvar efter rengöring. Mossor växer till på ställen som inte varit utsatta för förändring på länge eller på liggande stenar där jord kan samlas i fördjupningar. Dränk in lava eller mossor i varmt vatten under flera timmar och avlägsna påväxten med mjuk borste. För att mjuka upp lavarna kan man under 5-8 dagar svepa gravstenen i våta tygsäckar och plast. Genom att tillsätta små mängder av neutralt diskmedel, såpa eller ammoniak påskyndas infuktningen. Skölj med riklig mängd av vatten så att grus och små partiklar inte repar stenytan. Utnyttja perioder av långvarig fuktig väderlek på våren eller hösten då lavar är som mest aktiva och därmed blir mjukare och lättare att ta bort. Även varmluftspistol kan användas med försiktighet under sommarsäsongen för att torka ut och borsta ren ytor. Sot tas bort med torr rengöringsmetod.

På hård sten som granit, vissa marmor- och kalkstenssorter kan man tillämpa högtryckstvätt med lågt tryck. Användningen bör dock alltid föregås av ett prov på sten av samma hårdhet samt ge möjlighet att fortlöpande justera trycket till stenen. Se upp med sprickor, exfoliering och med förgyllda och målade textpartier.

Däremot skall syror, lut, ogräsmedel och starka rengöringsmedel alltid undvikas eftersom de skadar och missfärgar stenen. Många rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas.

Lagningar

Sprickskador skall alltid lagas av konservator. Mindre delar som hörn och flisor som lossnat från gravvårdarna kan dock fästas med stenlim. Det är mycket viktigt att stenyterna är rena när man limmar och att ingen frostrisk förekommer. Mindre håligheter och skador kan lagas genom ifyllnad med bruk som infärgas i stenens kulör. Bruket skall vara svagare än stenen, så att frost och temperaturskiftningar inte skadar denna. Cementhaltigt bruk bör avlägsnas och ersättas med kalkbruk eller stenlagningsbruk.

Borttagning av stearinfläckar

Stearin avlägsnas genom skrapning med oskarpt verktyg av trä eller plast. Man kan också lösa upp stearin med kemiskt ren bensin för att suga upp det med läskpapper. Sot avlägsnas torrt med suddgummiliknande produkter (t ex gomma pane, en degliknande blandning av mjöl, vatten, kopparsulfat och målarsoda) i samråd med konservator.

Gravvårdar av gjutjärn

Gjutjärn rensas från rostbeläggning med stålborste. Järnet grundas sedan med blymönja som är förbjudet utom för användning av företag och förvaltningar som vårdar kulturhistoriskt värdefulla objekt och målas två gånger med mager äkta linoljefärg. Behandlingen upprepas vid behov. Beroende på klimat m.m. kan tidsintervallerna variera, men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke.

Missfärgningar från koppar och rost är svåra att avlägsna, varför man behöver rådgöra med konservator. Det är bra att i förebyggande syfte skydda metallen från oxidation genom kontinuerligt underhåll med ommålning av järndetaljer och genom att byta ut rostade järndubb och förankringsjärn mot rostfritt stål. Vid montering av nya stenar på fundament bör rostfri dubb användas.

Klotter

Vid klotter bör man skyndsamt kontakta en klottersaneringsfirma eftersom det är lättare att avlägsna ju färskare det är.

I tveksamma fall, t.ex. när det gäller stenar med försvagade, målade eller förgyllda partier bör konservator kontaktas.

Gipskrusta

Svavelhaltiga luftföroreningar kan omvandla ytan på kalkbundna stenar till kemiskt gips och bilda förhårdningar s.k. gipskrusta. De framträder som förtjockningar på ytan med ett hårt svart skal som täcker sandiga ytor. Gipskrustor är svåra att avlägsna och fordrar ofta konsolideringsåtgärder som bör överlåtas till konservator.

Återanvändning av gravvårdar

Gravvård som återgår till församlingen men av olika anledningar inte kan stå kvar på sin gravplats bör flyttas till ett ställe inom kyrkogårdens gränser. Det är av stort värde att ett mindre område reserveras för att samla upp äldre gravvårdar. De bör placeras stabilt och förankras väl men kan med fördel även läggas ner i markytan för att undvika att gravstenar faller med risk för personskador. Äldre tillvaratagna gravvårdar berättar om t.ex. bygden och beskriver olika gravvårdsstilar i trakten. Det underlättar dessutom för släktforskare som letar efter sina förfäders gravvårdar. Äldre gravstenar tillkomna före 1930 är ofta hantverksmässigt utförda i en tradition och med kvalitet. Flera av de äldre gravstenarna är dessutom utförda i stora format som idag inte tillämpas. De bidrar som solitärer och "landmärken" till kyrkogårdens allmänna karaktär och upplevelsevärden. I stället för att importera sten från Kina eller Indien kan äldre stenar också återanvändas istället för att gå till stenkross. För att återanvända en gravsten krävs att gravrätten gått ut och att innehavaren inte vill förnya och att gravrättsinnehavaren ger sitt tillstånd för återanvändning.

Sex månader efter att gravrätten återlämnats eller återtagits, enligt kyrkorådets beslut i protokoll tillfaller allt som står på gravplatsen församlingen. Församlingen har inrättat rutiner som innebär att kyrkogårdsansvarig beslutar ifall gravstenen skall tillvaratas i gravstenssamlingen eller vara tillgänglig för återanvändning alternativt destrueras. Gravstenen dokumenteras för framtida forskningssyfte. Återanvändning på befintlig gravplats bör eftersträvas.

För att behålla kunskap om gravstensskicket bör man dokumentera återanvändning av gravsten för att i framtiden kunna iaktta utvecklingen, stenens autentiska utformning, vad som är tidstypisk sten och vad som är gammalt och vad som är nytt.

Dubbar och järnfästen

Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken. Avslagna bitar bör tas till vara, och rostiga dubbar ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator.

Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn

Vid alla lagningar av gravvårdar och omgärdningar av järn bör man eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialets sammansättning som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn skall efter rengöring med mjuk borste ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas omsorgsfullt, kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan

Riktlinjer för naturvård

Kyrkogårdens naturvärden är sammansatta av många olika byggda och planterade element av växter och byggelement såsom murar, trädkrans, häckar, grusgångar, solitära träd, gravvårdar, gräsytor, vattendamm, byggnader och kompostplats. Tillsammans innehåller de mängder av livsmiljöer för växter och djur. Ljus, värme och fukt ger olika möjligheter att söka föda och boplatser sommar och vinter.

Träden är ofta de äldsta levande elementen på kyrkogården och viktiga för växter och djur. Tar man bort ett träd innebär det stora förändringar för det övriga växt- och djurlivet eftersom trädet är värd för hundratals arter. Att bevara något eller några döda stammar kan utformas som en faunadepå och förstärka den biologiska mångfalden på kyrkogården, eftersom särskilt döda träd är fulla av liv som parasiterar på resterna från det gamla trädet.

Eftersom våra djur och växter är anpassade till trädarter som funnits länge i landet, är vildväxande, inhemska trädslag att föredra framför framkorsade sorter. Våra fåglar, insekter och svampar, lava och mossor är beroende av trädens existens. Skydd och vila i grenverket lockar, liksom föda såsom frö, bär, nötter, insekter, trädsav, vedfibrer, bladlöss, pollen och nektar som är bra för olika arter.

Solljus som når fram till trädstammarna är också en viktig faktor. Ju äldre träd desto grövre stam och skrovligare bark, desto fler arter kan man hitta. Dessa fungerar i sin tur som skydd, föda eller bomaterial åt småkryp och fåglar som lever på eller i kyrkogårdens närhet. Kyrkogårdens träd är ofta beväxta av särskilt skyddsvärda lavar, lavar som blivit allt mer ovanliga och finns på Artdatabankens rödlista. Lavar är känsliga för förändringar i luftkvalitet och mäter föroreningar i större samhällen.

En djurgrupp som nästan alltid finns på kyrkogårdar är fladdermöss som är beroende av äldre lövträd. Träden har ofta ihålligheter inuti stam och grenverk vilka används som lokal för fladdermöss dagtid.

Buskar och häckar på Håslövs kyrkogård har stor betydelse för djurlivet genom att de skapar många möjligheter för småkryp. Vid inventeringen på kyrkogården iaktogs en rad smådjur och spår av smådjur såsom olika fågelarter, möss, råttor, hare och kanin m.m. Om häckplantorna genererar blommor, frukter och bär erbjuds dessutom näringsrik föda. Häckar fungerar också som skydd från rovfåglar på jakt, boplatser och för att söka föda för många småfåglar. På vårvintern är kyrkogårdens buskage extra betydelsefulla som depåer för föda för övervintrande fåglar. Insekter finns på buskarnas grenar och under häcken.

Stenmuren kring kyrkogården lockar alltid till sig olika arter och kan se väldigt olika ut. Vittrade murar har gott om hålrum som skapar en mycket variationsrik miljö. Frostfria utrymmena är attraktiva som övervintringsplatser. Inne i konstruktionen uppkommer särskilda fuktighetsförhållanden som är lämpliga för till exempel snäckor och sniglar under torrperioder. Stenarna värms upp och kyls av långsamt och blir klimatutjämnare i närområdet. Ytskiktet blir varmt tidigt på vårvintern och drar till sig insekter och kräldjur som samlar energi inför parning och fortplantning. Ytan kan också användas som växtplats för arter som växer där inga andra organismer kan växa.

Kyrkogårdsmurar och kyrkofasader med stort kalkinnehåll är intressanta för en särskild grupp lavar och mossor. Dessa arter är helt beroende av en basisk miljö och växer alltid på kalkpåverkade ytor. Vissa lever direkt i kalksten eller kalkbruk, medan andra kan växa på silikatsten eller stenar med andra mineraler, men är då beroende av kalkdamm från omgivningen.

Lavar som lever på sten har syror som kan lösa ur mikroskopiska mineraler från underlaget. Dessa kan påverka ytan och göra den lite skrovligare vilket bl. a. kan skapa vittringsskador på gravstenar. Processen är emellertid mycket långsam. Gravvårdarna är värmelagrande precis som stenmurar och intresserar småkryp som är i behov av värme. De är också möjliga växtplatser för lavar och mossor. Dessa bör avlägsnas från inskriptioner för att göra dem läsbara. Grusgångarna på kyrkogården fyller viktiga funktioner för ett antal vilda arter. Materialet är en värmereservoar och damm som virvlar upp från gruset tillför näring till trädlevande lavar.

Gräsytor skapar lokal för andra vilda arter; kaniner, jordgetingar, pingborrelarver, sniglar och rådjur brukar vara mindre välkomna av förklarliga skäl. Gräsytor som gödslas, kalkas och klipps regelbundet förlorar betydelse ur ekologiskt synpunkt men erbjuder värden för småfåglar som stare, sädesärla etc. för att söka föda. Om gräsyterna klipps efter midsommar och mer sällan ger det örter och gräs en chans att blomma och fungera som pollen- och nektarkällor. Oklippta och obehandlade gräsytor inne i tätbebyggda områden är sällsynta miljöer och därför av stor betydelse för bland annat insekter. Här finns en chans för till exempel fjärilslarver att utvecklas.

Komposten är ännu en komponent som kan spela en roll för kyrkogårdens biologiska mångfald om den brukas i samklang med naturen. Förutom den mängd marklevande organismer som finner sin tillvaro i en kompost, erbjuder den föda, skydd och boplats till många arter. En öppen kompost med markkontakt är tillgänglig för fåglar och andra smådjur i området. Småfåglar kan till exempel hämta sitt bomaterial här om våren. Med hänsyn till igelkottar bör man inte tömma komposten förrän efter första maj, då dess vinterdvala är över.

Besprutning runt kyrkogården bör undersökas och diskuteras med markägaren så att bekämpningsmedel inte sprids i direkt anslutning till häck eller mur. Växtskyddsmedel kan vara mycket skadliga för träd, buskar och det övriga livet på kyrkogården.

Buxbom

På Håslövs kyrkogård är buxbomen över lag välvårdad. Här har man iakttagit en restriktiv klipping som ger plantorna goda växtförutsättningar. Larmen om missfärgad buxbom angripen av en svampsjukdom föranledde bl. a. Stora Hammar nya kyrkogård att ersätta all buxbom. Man bör även fortsättningsvis vara uppmärksam på svampskador på buxbom. Vid misstanke om svampangrepp bör man omgående undersöka och ta reda på är vilken svamp som orsakat skadan eller om det är andra ogynnsamma markförhållanden som lett till förändringen. Två vanliga skadesvampar som drabbar buxbom är ur släktena *Cylindrocladium* och *Volutella*.

Movium på SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet SLU och Hushållningssällskapet Kristianstad har engagerat sig i detta och arbetat med att ta fram ersättningsväxter. Movium har i sin skrift Gröna

fakta nr 2 2011 publicerat en artikel, *"Döende buxbom – ett hot mot vårt gröna kulturarv"*, som kan beställas från deras hemsida. Regionmuseet har även tagit fram skriften *"Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge"* av Cissela Olsson och Anna Rabow.

Kompostering

Kyrkogården bör själv ta hand om det avfall som kan komposteras och återbrukas. Kyrkogården alstrar dock så stor mängd trädgårdsavfall och beskärningsris att det alstrar ett stort överskott av kompostjord. Endast när större planteringar görs kan komposten utnyttjas fullt ut. Ett normalt förvaltningsår kan dock inte fullt kretslopp av avfall genomföras. Skötsel av kompost sker genom inblandning av lämpligt material regelbundet vilket sker i kommunens deponi genom storskalig kompostering. Där kan även kyrkogården medverka för en effektivare form av komposthantering och tillverkning av kompostjord. Genom återköp av kompostjord skapas en rimlig form av kretslopp.

Biologisk mångfald

Kyrkogårdarnas roll för att behålla och skydda den biologiska mångfalden uppmärksammas allt mer och hör samman med hur den dagliga skötseln utförs. Den traditionella skötseln handlar mycket om städning och renhållning och kraven på att det ska ha en hög prioritet. Gravskötsel som utförs mot betalning är den mest noggranna delen av kyrkogårdens trädgårdsarbeten. Kraven på gott underhåll av gravvårdarna står delvis i motsats till kraven om den biologiska mångfalden. Regelbunden städning innebär att möjligheterna för att etablera kontinuerligt djur- och växtliv reduceras.

Kyrkogårdsförvaltaren kan bidra till djur- och växtliv genom att välja ut ytor som sköts med mindre noggrannhet, t.ex gränsbuskage och reservytor. Undvik ogräsborttagning, lägg gärna in grövre beskärningsris och löv. Gamla träd är viktiga som näringskälla för ett stort antal fåglar och innehåller en mångfald insekter. Träden har därför ett utökat skydd. Redan i planeringsstadiet bör man diskutera trädfällning med länsstyrelsen.

Träd med håligheter ska om möjligt få stå kvar. Gamla regelbundet hamlade träd har ett särskilt värde då de innehåller ett mycket stort antal insektsarter genom att boplatserna blir många i grenvinklar och i murkna delar. Om en fällning är nödvändig är det viktigt att spara grövre stammar och ris och lägga i närheten av kyrkogården eller helst på en reserverad plats inne på kyrkogården. Ibland kan höga stubbar lämnas kvar på rot. Ett sådant upplag kallas ibland *faunadepå* och behöver inte vara en ful och skräpig plats. Vid arbete för att öka den biologiska mångfalden får dock inte glömmas kyrkogårdens viktiga funktion som begravningsplats, att platsen är säker för besökare och personal. Kyrkogårdsförvaltaren har inte rådighet över hela ytan, upplåtna gravplatser har grav-rättsinnehavaren bestämmanderätt över.

Kraven på att kyrkogårdarna ska ge ett välvärdat intryck är väldigt viktigt för besökarna därför är det viktigt att vid naturvårdsarbete upplysa om det genom skyltar och om möjligt via lokaltidningar och i församlingsbladet. När förvaltningen avser att låta en klippt gräsyta övergå till en långgräsyta är det lämpligt att utefter gångvägarna ändå hålla en smal remsa klippt likt tidigare, på så vis förstår besökarna att den högvuxna gräsytan inte är en bortglömd yta utan ingår som en medveten del i kyrkogårdens skötsel.

Kyrkogårdarna är en aktiv del av Sveriges kulturmiljöer. Flera av dem har en lång historia och medveten gestaltning i olika faser och är därför en viktig del av vårt kulturarv. Många kyrkogårdar visar tydliga spår av samhällets utveckling och förändring. De senaste decenniernas urbanisering har satt stora spår i förvaltningen. Många kyrkogårdar i landsorten har fått en reducerad betydelse med förenklad och ibland förringad skötsel. Det är besparingar som inte omedelbart men successivt bryter ner kvalitativa, historiska och arkitektoniska värden.

Den framtida utvecklingen av kyrkogårdar på landsbygden och i de små tätorterna är därför en komplex fråga. Framtiden möter även förändringskrav som t.ex. den rika utveckling av begravnings seder som följer av ökad migration. I denna utveckling skall kyrkogården med sina äldre kulturhistoriska värden kunna integrera nya trender och utveckla ett samspel med respekt för etablerade bevarandevärden. Medvetenheten om den nuvarande utvecklingen utgör en viktig förutsättning för att se möjligheterna i framtiden.

Vård- och underhållsplanen är en metodik som syftar till att tydliggöra historisk utveckling, tillstånd och värden, väcka intresse för bevarande och utveckling samt att integrera dem i den dagliga förvaltningen av kyrkogården. Målet är att bidra till en rationell förvaltning som tar hänsyn till nya krav och önskemål och som finner en god avvägning mellan behovet av bevarande och önskemålet om förnyelse.

Vård- och underhållsplanen utgår från en noggrann inventering och dokumentation av tillståndet. Den ger underlag för en analys av värden, brister, framtida hot och möjligheter. Den redogör även för kyrkogårdens aktuella tillstånd och hur denna kunskap kan användas i framtida förvaltning.

Vegetationen utgör genom sin föränderliga natur en central del av värdet på kyrkogården. Därför är det viktigt med en fokusering både på underhållsprocessen och på resultatet. Ett annat fokus är att olika bevarandevärden från olika tider måste respekteras. Även samtidens trender i begravnings seder skall beaktas och gestaltas som en kvalitativ del av kyrkogårdens utveckling och förnyelse. I värderingen av bevarandet finner vi dagens tolkning av det förflutna. Liksom alla våra val till förändring, rekonstruktion och förnyelse är de bundna till vår tid men kan göras mera medvetet genom kunskap om historien, aktuell situation och bedömning av framtida utveckling. Framtida förvaltning inkluderar olika former; fortsatt underhåll, återuppbyggnad genom rekonstruktion, transformation och nyskapande. Rekonstruktion kräver historiskt underlag på vetenskaplig nivå, såsom planer, växtlistor och beskrivningar. Rekonstruktion är sällan aktuell i stor skala utan relevant för enskilda element, t.ex. en allé eller delar av gångsystem där resten utvecklas fritt. Det innebär att både transformation av befintlig kyrkogård och nyskapande är tillämpbara metoder som bör gestaltas med välavvägd medvetenhet och baseras på noggrann kunskap om kyrkogårdens historia.

Församlingarna har ansvaret för den dagliga, fortlöpande förvaltningen av kyrkogårdarna och deltar därför aktivt i planering och genomförande av arbetet. Det är viktigt att framtida större förändringar utvecklas i samspel med länsstyrelsen och extern professionell kompetens.

Denna vård- och underhållsplan innehåller både plan för vård- och underhåll på kort sikt och en plan/vision för kyrkogårdens utveckling på lång sikt.

Skötselinsats och kvalitet

Äldre kyrkogårdar har ofta byggts med en ambitiös utformning i en tid då arbetskraft fanns i överflöd. Situationen har radikalt förändrats och nu kan det vara ekonomiskt omöjligt att upprätthålla en sådan utformning med dess höga krav på skötsel. Samtidigt förpliktigar de historiska lagren i kyrkogårdens utveckling till respekt och bevarande. En samlad värdering av kyrkogårdens olika tidslager innebär att olika skötselkrav och prioriteringar måste göras för att vidmakthålla viktiga kvaliteter. Samtidigt är det viktigt att underlätta och rationalisera skötseln av andra delar av kyrkogården för att undvika att arbetsinsatserna okritiskt sprids jämt över alla trädgårdselement med risk för att kvaliteter förloras. I samspel med församlingens förvaltning söker vård- och underhållsplanen ge information om vilka element man i framtiden behöver välja bort för att fokusera på andra viktigare delar av kyrkogården.

En delvis igenvuxen kyrkogård där partier växer fritt kan upplevas vacker och tydlig i sin historia, om så bara en enda viktig häck skärs rätt och om gravstenarna framträder som tydliga gestalter. En kyrkogård med pedantisk skötsel kan å andra sidan framträda som helt ointressant om den inte erbjuder en berättelse om arkitektonisk verkan och historiska lager. Samtidigt finns det finns en fara i romantiskt i förfall och bristande skötsel. Bara en medveten utveckling av olika skötselnivåer ger möjlighet att kontrollera insats och verkan i det långsiktiga perspektivet.

En viktig aspekt på kyrkogårdens trädgårdsarbete är omöjligheten att frysa ett historiskt tillstånd. I en vision kan inbyggda stabila och historiska värden tillvaratas om det tillåter en naturlig förändring och en kontextuell förnyelse. Växligheten skapas inte som ett färdigt tillstånd utan som en cyklisk förändring av tillväxt och förfall. Den naturliga förändringen står därför i direkt konflikt med hela idén om bevarande. Frågorna är därför; vilka åtgärder skall vidtas för att främja växtmaterialets naturliga utveckling - och i vilket syfte? För vad och vem ska kyrkogården underhållas, återställas eller vidareutvecklas?

I arbetet med vård- och underhållsplanen diskuterar vi frågor som;

Hur har kyrkogården anlagts och förändrats till idag? Vilka delar är huvudelement i denna utveckling?– Vad har gått förlorat och vad saknas? Vad kan rekonstrueras?

Vilken är visionen för kyrkogårdens långsiktiga utveckling?– Vad innebär genomförandet av visionen i ett förvaltningsperspektiv, hållbarhets-, biologiskt, estetiskt och arkitektoniskt perspektiv? Vad innebär det för förändrad skötsel, åtgärder och kostnader?

Sveriges första kristna begravningsplatser anlades i samband med det stora kyrkobyggandet under romansk tid i tidig medeltid. Kyrkogårdarna indelades med gravar för församlingens olika byar, något som associerar till vår tids familjegravar. De första kyrkorna var ofta befästa med fristående kastaler och kyrktorn. Kyrkogårdarna inramades så småningom på motsvarande sätt av kyrkogårdsmuren och av en murad ingång, stigporten. På kyrkogårdarna fanns klockstaplar högt placerade så att klockorna hördes väl. Under medeltiden uppfördes även s.k. tiondelador till förvaring av böndernas tionden, som levererades i form av spannmål. I mitten av 1700-talet kom påbud om att bygga spannmålsmagasin för att lagra spannmål till svälttider. De var enkla byggnader uppförda i lokala byggnadsmaterial, av tegel i slättbygd och av timmer i de skogrika trakterna. Kyrkogården fungerade under lång tid inte bara som begravningsplats utan även som mötesplats för handel.

Bilder av medeltida kyrkogårdar visar gräsbevuxna ytor och utan planteringar, ibland omgivna av en trädkrans på eller utanför kyrkogårdsmuren. De medeltida klostren som utvecklade trädgårdskonsten i Sverige introducerade växter, såsom buxbom. De påverkade en mera planerad kyrkogårdsutformning liksom de lokala herrgårdarna med sina parker. Under senbarocken introducerades parklinden, vanlig i herrgårdsparken och på kyrkogårdar. På motsvarande sätt blev bok, idegran, liguster och måbär vanliga träd- och häcktyper på kyrkogårdarna. Att sköta och vårda kyrkogården kunde tidvis bli ett problem som bl.a. föranledde Gustav Vasa att införa en stadga att gravplatserna skulle underhållas på ett kristligt sätt och inte fick förorenas av lösgående djur. Samtidigt finns många exempel på att klockaren ofta hade rätt till gräsbete för kreatur på kyrkogården.

Begravning skedde inte bara på kyrkogården. Personer av adlig börd, militärer samt förmögna handelsmän och familjer kunde även begravas under kyrkans golv. Under medeltid och stormaktstid och under 1700-talet var heller inte gravkammare, gravkryptor eller gravkapell i kyrkan ovanliga. Det var en sed som innebar donationer eller regelrätta köp förbehållen de rika i församlingen.

Reglering av kyrkogården

Gravsättningen i Skåne före 1800-talet skedde ofta på en kyrkogård fri från träd och planterad vegetation och utan annan utsmyckning än olika gravmonument i en vildvuxen gräsmatta. Ofta var den enda vägen en grusad gång mellan kyrkogårdsentrén och kyrkans västport. Kyrkogården hade prägel av ängsmark, som beteshage eller för skörd till foder för kreaturen. Seden innebar att flertalet begravdes på kyrkogården medan det övre samhällsskiktet begravdes inne i kyrkobyggnaden vilket i enstaka fall utvecklades till att kyrkan byggdes till med påkostade privata begravningskapell. Detta förändrades i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet.

I ett kungligt brev daterat 1764 bestämdes om att kyrkogården måste förses med hägnad. Den skulle uppföras av gråsten utan murbruk eller annat bindemedel. Senare, 1804, gavs tillåtelse att uppföra kyrkogårdsmurarna med kalkbruk under förutsättning att de täcktes med skiffer eller tegel. Det innebar början till en mera ordnad och avgränsad utformning av begravningsleden.

I Skåne finner vi i det sena 1700-talet gravar av enkla fristående stenar i kalksten och sandsten med dekor och inskription i låg relief på båda sidor. Ursprungligen var de målade i färger som svart, blått, grönt och rött med centrerade förhöjningar och hörndekorationer av klot etc. Befolkningsökningen under 1800-talet ledde till överfulla kyrkor med sanitära problem på kyrkogårdarna både på landet och i staden. Detta ledde till en kunglig förordning av Gustaf IV Adolf 1804 om att begravning på de gamla kyrkogårdarna i städerna skulle upphöra. Nya begravningsplatser skulle anläggas vid stadens utkant och gestaltas på ett ändamålsenligt och ordnat sätt. Det främjade en ny utveckling av kyrkogården planerad med välkomnade huvudentréer, gångaxlar och gravkvarter. Kyrkogårdarna i de större städerna planerades nu med vägar och alléer, fondmotiv och trädplanteringar i ordnade rutnät och axlar som följde samma mönster som samtidens stadsplaner. Motiven för den nya ordningen var hygien och sundhet, park- och trädgårdsarkitektur, kyrklig lära och teologi, rationalitet och ekonomi. Gravplatsernas storlek ordnades efter gårdarnas antal och storlek. En indelning som kunde ändras efter hemmanets tillgångar och antal personer. Även allmänningen kunde användas som begravningsplats för de som inte ägde någon jord och inte tillhörde något hemman. De förmögna begravdes på de bästa platserna, d.v.s. närmast kyrkan, främst på södra eller östra sidan nära koret. Eftersom kyrkans murar skulle falla åt norr på domedagen hade den norra sidan till en början sämst status. Där begravdes bl.a. ensamma kvinnor och obesuttna. Det var en princip som fort kunde ändras om kyrkogårdens utrymme blev begränsat. Gravplatserna för de mindre bemedlade markerades på enkla sätt som små kullar och ett träkors medan de mera bemedlade kunde kosta på gravstenar med namn, titlar och anspråksfulla symboler som frontoner och segmentbågar eller med personliga attribut som bomärken, vapensköldar, yrkessymboler etc.

1800-talets senare hälft – dagens kyrkogård tar form

Trängseln på Skånes kyrkogårdar tilltog under befolkningsökningen på 1800-talet. Kyrkogårdarna utvidgades och i samband med de många om- och nybyggnader som ägde rum på landsbygden i Skåne omgestaltades många kyrkogårdar och planerades på nytt med grusade gångar och kvartersindelning i rutnätsform, ädellövträd, häckar, alléer, begravningskapell m.m. I staden hade denna utveckling pågått sedan 1800-talets mitt och i landsorten blir den alltmera vanlig under senare delen av 1800-talet. Vegetation, gångar och gravkvarter skulle bidra till att förbättra gamla ohygieniska tillstånd och ge en fast, ordnad och rationell struktur för begravningsväsendet.

Under det växande trädgårdsintresset kom kyrkogårdarna att förskönas med ett rikare växtmaterial från de nya plantskolor som nu etablerades runt om i Skåne. Kyrkogårdarna reglerades och effektiviserades så att gravplatser lades på rad efter varandra i stora kvarter med symmetrisk utformning och logisk ordning. Klippta och tuktade häckar förstärkte denna ordning och bidrog till upplevelsen av kyrkogården som en plats i planlagd harmoni.

Sedan att begrava alla medlemmar från samma familj gemensamt utvecklade under 1800-talet de stora familjegravarna. De fick en mera imponerande och påkostad utformning. Där kunde anfadern inom en väl avgränsad grusad yta med gravsten infattad i en tempelgavel, kolonnmotiv, obelisk etc. ge plats för begravning av flera anhöriga familjemedlemmar. Sådana familjegravar kunde vara hägnade med skulpterade stenpollare, kedjor, järnräcken och praktfulla planteringar av formklippta, cypresser, tujor, buxbom samt ormbunkar och perenner. Till 1800-talet hör den dunkla

färgskalan av mörk granit och diabas vars svärta förhöjdes genom polering som kontrast till förgyllda typsnitt.

1900-talet, nya tider, nya ideal

Som en motreaktion till den enskildes gravplats utvecklas i början av 1900-talet nya ideal med en starkare arkitektoniskt uppbyggd helhet, dominerad av huvudaxlar, alléer och fasta gravkvarter omgivna av låga häckar. Det klassicerande formspråket präglade både planer och byggnader vilket gav en samlad helhetsverkan åt kyrkogården. Det var också en tid när kremering introducerades vilket fick till följd utrymmesbesparing och rationalisering av gravkvarteren. Den enskilda graven underordnades på så sätt helheten. Det arkitektoniska greppet på kyrkogården under 1930-talet fokuserades på vägen, centralaxeln och på fondmotiv. Byggnader, trädplanteringar, alléer och trappmotiv användes för att förstärka uttrycket och monumentaliteten i anläggningen.

Efter andra världskriget skedde en kraftig urbanisering i Sverige. Med bondesamhällets upplösning och inflyttningen till städerna utvecklades en större grad av individualisering och fokus på de enskilda gravplatserna. I denna utveckling finns två riktningar, dels en friare individuell gravsättning med mera personliga gravvårdar, dels en starkare utveckling mot standardiserade och massproducerade gravvårdar. Dessa blev med tiden alltmera modesta bl.a. som en följd av kyrkogårdsnämndernas beslut om maximistorlek och -höjd. Olika former av lägre gravstenar i inhemsk granit blir vanliga liksom gravvårdar av kalksten- och marmor.

På senare år har denna utveckling av personliga gravvårdar och standardiserade gravvårdar ökat med såväl lokal som olika former av importerad sten. De senaste årens utveckling har också inslag av syd- och östeuropeisk tradition med fotobild av den döde i porslinsfoto, glasfoto eller som fotogravyr liksom av sittbänkar, lyktor och dekorativa inslag.

Förändringar i begravningsleden och den fortsatta avfolkningen av landsbygden under det sena 1900- och början av 2000-talet innebär att allt fler landsortskyrkogårdar kommit att präglas av outnyttjade gravplatser, återlämnade och återtagna begravningsplatser. Detta har gradvis lett till rationaliseringsåtgärder. Prydnadsväxter, häckar, kantväxter och gångar av singel har på flera håll ersatts med stora lättskötta gräsmattor. Förändringen sker för det mesta utan övergripande planering och bidrar till en uppluckring av hävdvunna kyrkogårdsstrukturer. Stenramar, staket, prydnadsträd, växter och andra inslag tas bort och ger större öppenhet istället för kyrkogårdar med förtätning och ordning.

De senaste decenniernas starka förändringar av begravningsleder har påverkat kyrkogårdarnas utformning. Minneslundar, askgravplatser och askgravlundar har introducerat en ny karaktär, ibland integrerad i den gamla kyrkogården men ofta som ett autonomt utskott utanför den gamla kyrkogårdsgränsen. Allt flera väljer dessa nya begravningsformer, ofta utformade som en kontemplativ plats med gräsytor, planteringar, skulptural utsmyckning med eller utan vatten. Minneslundan och askgravlundan är båda gravområden för att gräva ner askan, medan minneslundan är ett alternativ som ger den gravsatte full anonymitet eftersom den helt saknar plats för namn. Askgravplatser innehåller starka restriktioner för gravvårdens utformning, men här finns en gemensam plats för namn och smyckning. Askgravplatserna innehåller starka

restriktioner för gravvårdens utformning, men har möjligheter för namn och smyckning. Askgravplats/askminneslund har en kollektiv gravsättningsyta med möjligheter för makar att vila tillsammans och en gemensam plats för namnbrickor och blomstersmyckning.

KÄLLOR

Litteratur.

- Anselm, G. 1947. Stiftets kyrkor. Lunds stift i ord och bild. Red. Kommitté: G. Herrlin m fl. Stockholm.
- Brunius, C. G. 1850. Skånes konsthistoria för medeltiden. Lund.
- Bringéus, Nils-Arvid, Skånsk kyrkogårdsvandring, ur Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997 s. 185-215.
- Brodde Sjunne. Inventering av historisk utveckling och gravvårdar på Västra Ingelstads kyrkogård.
- Bucht, Eivor (red.), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992.
- Carlsson, Åke & Hultengren, Svante, Kyrkogården – Noas ark för djur och växter. 2007.
- Centrala Gravvårdskommittén [CGK] (1998). Gravvårdar – Allmänna råd för bevarande och återanvändning. Stockholm: Centrala Gravvårdskommittén.
- Frostin, E. Håslövs kyrka, minnen och livsöden.
- Gravsten som fyllning (2010). Kyrkogården nr 6, s. 31.
- GRF Gravvårdar (2002). Stenar berättar. Södertälje: Frostell & Co.
- Hansson, Marie, Den skånska kyrkogården, artikel i De skånska trädgårdarna och deras historia, Kristianstad 1997, s. 153-164.
- Hoberg, Birgitta; Klintborg, Åsa, Den skånska kyrkogårdsträdgården, artikel i Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, nr 1 1993, s. 1-19.
- Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990. Stad & Land 167. Alnarp 2001.
- Kulturmiljövård nr 6 1989 (tidskrift med temanummer om kyrkogårdar).
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader.
- Kyrkogårdar – dokument om det förgångna.
- Gravvårdar under 75 år. En översikt över gravvårdskatalogerna under 1900-talet.
- Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader.
- Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. Stockholm 1991.
- Natursten i byggnader. Svensk byggnadssten & skadebilder. Stockholm 1994.
- Regionmuseet, Olsson Cissela, Rabow, Anna. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, 2014.
- Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt, Tillgängliga gånger på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar. Stad & Land 170. Alnarp 2007.
- Rosander, Charlotte, Döende buxbom – ett hot mot vårt gröna kulturarv, ur Gröna Fakta nr 2, 2011.
- Svala Catharina Kyrkogårdsmuren, -kultur och konstruktion. SUL Movium, 2010.
- Theorell, Anita; Wästberg, Per och Hammarskiöld, Hans; Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001.
- Wadsjö, Harald (red.) Gravkonst. Utgiven av samfundet för hembygdsvård. Lund 1930.

Arkiv

Höllvikens församlings kyrkoarkiv

-ritningar, gravkartor, fotografier, kyrkorådets och kyrkogårdsnämndens protokoll.

Riksarkivet, Landsarkivet, Lund:

Höllvikens församlings kyrkoarkiv. Handlingar avseende Håslövs kyrkogård

Lantmäteriet, historiska kartor

Kartor och bilagor avseende Håslövs kyrkogård i Vellinge församling.

Länsstyrelsen i Skåne

Kulturmiljöenhetens arkiv 1993-2014 avseende ansökningar om ändringar m.m. och beslut.

Internetkällor

- Bringéus, N.A. (u.å.). Gravvård. Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/gravvård>, (2015-012-14).
- CGK Centrala Gravvårdskommittén. Gravstenssäkerhet 2012 av Kurt Johansson och Ann-Britt Sörensen <http://media.sten.se/2014/02/NY-Gravstenssäkerhet-2012.pdf>, (2015-12-14).
- Eskelinen, S. & Lögdberg, A. (2009). Gravstenar användes till väg [online]. <http://www.corren.se/ostergotland/linkoping/?articleId=4950861&date=&menuids=> (2015-12-22)
- Fornminnesregistret FMIS, Riksantikvarieämbetet., <http://www.fmis.raa.se>, (2015-12-14).
- Kringla, <http://www.kringla.nu/kringla/> (2014-021-22).
- Kristensen, L. (2910) gravstenstillverkning. http://stud.epsilon.slu.se/1731/1/1_kristensen_100828.pdf (2015-12-14).
- Kulturmiljöbild:, http://kmb.raa.se/cocoon/bild/public_search.html (2015-12-14).
- Länsstyrelsen i Skåne län:
-<http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/Byggnadsminnen%20och%20kyrkliga%20kulturminnen/kyrkliga-kulturminnen/Vägledning%20VU-planer%20begravningsplatser%2020140609.pdf> (2015-12-24).
-<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/burlov/Pages/Arlov.aspx>, (2015-12-14).
- Miljömålsportalen:
http://www.miljomal.se/Global/24_las_mer/rapporter/malansvariga_myndigheter/2012/fordjupad-utvardering-2012/fordjupad-utvardering-2012-god-bebyggd-miljo.pdf, (2015-12-14).
- Naturvårdsverket:
Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd, Mål och åtgärder 2012-2016
<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6496-9.pdf>, (2015-12-14).
- Notisum:
-Begravningslag (1990). Stockholm. (SFS 1990:1144)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19901144.HTM>, (2015-12-14).
-Förordning om kulturminnen m.m. (1988). Stockholm. (SFS 1988:1188)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19881188.HTM>, (2015-12-24).
- Riksantikvarieämbetet:
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se> (2015-04-24).
- Hansson, Hans-Erik, Jarema Bielawski, Karna Jönsson, Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet 2002.
<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>, (2015-12-14).
- Om vård av gravar, <http://www.raa.se/bok/pdf/vardavgrav.pdf> (2015-04-14).
- Unnerbäck, Axel. Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, 2002.
<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/292>, (2015-04-14).
- Sveriges Lantbruksuniversitet:
ArtDatabanken. Ett kunskapscentrum för Sveriges arter och naturtyper
<http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/artdatabanken/rodlistan/>, (2015-04-14).
- Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation: Information ang. regelverk för kyrkogårdar och gravar
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=702395>, (2015-12-14).

Bilaga

Lagstiftning och styrinstrument

Kulturminneslagen

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand genom kulturminneslagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Här följer utdrag ur lagtexten beträffande förändringar och vård av kyrkogårdar-/begravningsplatser.

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller försvänkas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Exempel på väsentlig förändring (§ 13 ovan) av en kyrkogård är:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem.
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur.
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär.

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs.
- Borttagande av järnstaket och stenramar.
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplåning.
- Fällning av träd.

Vid tveksamhet om en ändring eller ett nytt tillskott är tillståndspliktigt, ring länsstyrelsens handläggare för kyrkogårdsfrågor. Länsstyrelsen har tolkningsföreträdare. En skrift om tillståndsprövning ”Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning” tillgänglig på länsstyrelsens hemsida. Den kan även beställas hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen kan svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan anpassas till den befintliga kyrkogården.

Begravningslagen

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är handläggare av begravningslagsärenden.

Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap.

12 § En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.

7 kap.

3 § Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.

9 § När upplåtelseiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat)

- gravplatsen är väl vårdad,

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

27 § Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.

28 § När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.

30 § Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.

31 § Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

Bilaga PBL

Plan- och bygglagens 3 kap. reglerar åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden enligt denna lag är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen:

1 kap.

4 § Till byggande och rivning av byggnader samt till schaktning, fyllning, trädfällning och skogsplantering fordras tillstånd i form av bygglov, rivningslov respektive marklov i den omfattning som följer av denna lag. Vidare skall den nämnd som avses i 7 § underrättas om olika slags arbeten genom bygganmälan eller rivningsanmälan i den omfattning som följer av denna lag.

3 kap.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852). 14 § I fråga om anläggningar som anges i 8 kap. 2 § första stycket skall föreskrifterna i 1-3 och 10-13 §§ om byggnader tillämpas.

8 kap. Bygglövs-, rivningslovs- och marklovs

2 § I fråga om andra anläggningar än byggnader krävs bygglövs- för...

8. anordna begravningsplatser,

9. väsentligt ändra anläggningar...

Bilaga Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalkens inbegriper bl.a. naturreservat, biotopskydd, landskapsbildsskydd och riksintressen.

Länsstyrelsen har det övergripande myndighetsansvaret.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. Miljöbalken skall tillämpas så att:

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,

2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,

3. den biologiska mångfalden bevaras,

4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och

5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

Jaktlagen (1987:259)

Alla vilda däggdjur och fåglar samt deras bon och ägg är fredade enligt jaktlagen. Vissa arter får jagas under bestämda förhållanden eller bestämda tider på året. Jaktlagen anger vad som gäller i dessa frågor.

1 § Denna lag gäller viltvården, rätten till jakt och jaktens bedrivande inom svenskt territorium samt frågor som har samband därmed.

2 § Med vilt avses i lagen vilda däggdjur och fåglar. Med jakt avses att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Till jakt räknas också att göra ingrepp i viltets bon och att ta eller förstöra fåglars ägg.

RÅ 2002 ref. 37 Tillståndskravet för vilthägn i 24 a § naturvårdslagen har ansetts omfatta hägn avsett för strutsar. 3 § Viltet är fredat och får jagas endast om detta följer av denna lag eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. När viltet är fredat, gäller fredningen också dess ägg och bon. Detta gäller även inom Sveriges ekonomiska zon. Lag (1994:1820).

Artskyddsförordningen (2007:845)

Artskyddsförordningens bestämmelser bygger på miljöbalkens åttonde kapitel om regler till skydd för hotade djur- och växtarter utöver vad som sägs i jakt- och fiskelagstiftningen.

Förordningen omfattar arter som skyddas enligt direktiven samt vissa andra vilt levande arter som är hotade i Sverige.

Fridlysning

4 § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att

1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser. Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren. Första stycket gäller inte jakt efter fåglar och däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905).

Miljömål

Sveriges har 16 nationella miljö kvalitetsmål från 1999. Ett av dem kallas *God Bebyggd Miljö*. Målet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och utvecklas”. Detta inkluderar kyrkogårdar som, tillsammans med parker, kan räknas som grönområden inom tätbebyggda områden.

Sedan 2004 finns det ett Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Programmet har upprättats av Naturvårdsverket och nuvarande programperiod är 2012-2016. Kyrkogårdar och parker är prioriterade då de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sverige. Syftet med åtgärdsprogrammet är att ”antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras”. För Svenska kyrkan föreslås följande mål: ”Antalet särskilt skyddsvärda träd inom kyrkogårdar, gårdsmiljöer och på kyrkans mark i tätorter minskar ej p.g.a. avverkning, där alternativ finns. Beskränkning och stabilisering som metod för att bevara särskilt skyddsvärda träd är väl spridd och används normalt i arbetet med dessa träd. I minst 70 % av all nyplantering används det eller de trädslag som är värdebärande och typiskt för traktens kulturlandskap”. Åtgärder som föreslås är: ”Trädvårdsplaner med nödvändiga åtgärder för att vidmakthålla särskilt skyddsvärda träd finns framtagna och tillämpas inom minst 70 % av kyrkogårdarna inom förvaltningen i Götaland och södra Svealand”.

Styrdokument för den biologiska mångfalden

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet gäller i hela landet. En av fem prioriterade trädmiljöer i programmet är kyrkogårdar och parker. Motiveringen är att de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sveriges träd bärande marker. Syftet med åtgärdsprogrammet är att *antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras*. Antalet särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdarna i landet inte minska med mer än 15 % fram till 2014. Ansvarig för att programmet efterlevs och att målet för kyrkogårdar uppnås är Svenska kyrkan tillsammans med kommunerna, naturvårdsverket, riksantikvarieämbetet, statens fastighetsverk och andra berörda aktörer. En av Svenska kyrkans viktigaste uppgifter i detta sammanhang är att upprätta vårdprogram och eller trädvårdsplaner för kyrkogårdar som har uppenbara höga natur och eller kulturhistoriska värden. Dessa vårdplaner ska innehålla natur- och kulturvärdesbedömningar av de aktuella kyrkogårdarna.

God Bebyggd Miljö, 1999

Miljömålet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och att den biologiska mångfalden skall bevaras och utvecklas”. Detta gäller även för kyrkogårdens specifika miljö som tillsammans med parker räknas som grönområden inom tätbebyggda områden. Ett delmål är att det senast 2010 skall finnas strategier för ”hur grön- och vattenområden i

tätorter och tätortsnära områden skall bevaras, vårdas och utvecklas för såväl natur- och kulturmiljö- som friluftssändamål, samt hur andelen hårdgjord yta i dessa miljöer fortsatt begränsas”.

Svenska kyrkans miljödiplomering (KMD) för hållbar utveckling. Detta är ett redskap som utarbetades till församlingarna år 2005 och som bidrar till en utveckling för kyrkogården som är hållbar både ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Miljödiplomeringen är hittills valfri att genomföra. För att ta del av det material som behövs för miljödiplomering vänder sig församlingarna till Lunds stift. Mer information om Svenska kyrkans miljöarbete finns även i *Gröna postillan* från 1995 och *Nådegåvan Kyrka miljö 2000 – En studiehandbok för miljödiplomering och reflektion* från 1998. En ny skrift med titeln *Kyrkogården – Noaks ark för djur och växter* är under framtagande 2006. Den beskriver kyrkogårdens biologiska värden och är en del av ett samarbetsprojekt mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

Bilaga: Växtlista

Växtförteckning, Håslöv kyrkogård			
-	<u>Vetenskapligt namn</u>	<u>Svenskt namn</u>	<u>Anmärkning</u>
BUSKAR OCH MINDRE TRÄD			
	Betula pendula 'Youngii'	tårbjörk	två sorgeträd
	Buxus sempervirens	buxbom	Infattningsväxt samtliga gravar. Kantar gångar.
	Carpinus betulus	avenbok	häckar bakom bänkar på meditationsplats
	Chamaecyparis lawsoniana	ädelcypress	
	Chamaecyparis obtusa 'Nana Gracilis'	japansk dvärgcypress	
	Cercidiphyllum japonicum	katsura	
	(Corylus columna)	turkhassel	trädrad direkt utanför kyrkogårdens staket, mot bygata
	Cotoneaster divaricatus	spärrgreningt oxbär	
	Clematis vitalba	skogsklematis	
	Deutzia gracilis	bruddeutzia	
	Euonymus fortunei 'Emerald Gaiety' (el. liknanade)	klätterbenved	
	Euonymus planipes	körbärsbenved	
	Hedera helix	murgröna	
	Hydrangea macrophylla	trädgårdshortensia	rikligt förekommande
	Ilex aquifolium (troligtvis denna art)	järnek	
	Ilex x meserveae	blå järnek	
	Juniperus (flera arter)	en	många ex av blå matten på N.V.sidan, bl a på meditationsplats
	Ligustrum vulgare	liguster	
	Magnolia x soulangiana	praktmagnolia	
	Mahonia aquifolium	mahonia	
	Malus floribunda	rosenapel	

	Metasequoia glyptostroboides	kinesisk sekvoja	
	Paeonia suffruticosa	buskpion	rikligt förekommande
	Physocarpus opulifolius 'Diabolo'	smällspirea	meditationsplats
	Picea glauca 'Conica'	sockertoppsgran	
	Prunus laurocerasus	lagerhägg	
	Quercus robur	skogsek	stort ex. på stor familjegrav på kkg östra sida
	Tamarix ramosissima	rosentamarisk	
	Taxus baccata (flera sorter)	idegran	friväxande, klippta, uppstammade kon-klippta träd
	Taxus x media (flera sorter)	hybrididegran	
	Thuja occidentalis (flera sorter)	tuja	låga, höga, friväxande, klippta, uppstammade
	Tilia europaea	parklind	
	Tsuga canadensis	hemlock	mkt litet nytt ex. troligtvis planterad vår 2016
PERENNER, ORMBUNK AR OCH GRÄS			
	Alchemilla mollis	daggkåpa	bl a på meditationsplats
	Anemone x hybrida	höstanemon	bl a på meditationsplats
	Asarum europeum	hasselört	
	Aubretia x coltorum	aubretia	
	Campanula portenschlagiana	murklocka	
	Campanula poscharskyana	stjärnklocka	
	Dianthus Gratianopolitanus-gruppen	bergnejlika	
	Dryopteris filis-mas	träjon	
	Fragaria vesca	smultron	
	Geranium x cantabrigiense	liten flocknäva	rikligt förekommande, bl a på meditationsplats
	Geranium pheum 'Sambor'	brunnäva	meditationsplats
	Geranium sanguineum	blodnäva, ljusrosa	bl a på meditationsplats
	Hebe	Hebe	

	Helleborus niger	julros	
	Hemerocallis fulva (troligtvis denna art)	brunröd daglilja	
	Hepatica transylvanica	ungersk blåsippa	
	Hosta	funkia	rikligt förekommande
	Hylotelephium 'Matrona'	kärleksört	rikligt förekommande, bl a på meditationsplats
	Hylotelephium telephium/H. spectabile(syn. Sedum)	kärleksört	
	Lavandula angustifolia	lavendel	
	Leucanthemum vulgare	prästkraige	
	Molinia caerulea	blåtåtel	meditationsplats
	Paeonia (P. lactiflora m.fl.)	pion	rikligt förekommande
	Phlox paniculata	höstflox	
	Salvia nemorosa 'Amethyst' (?)	stäppsalia	bl a på meditationsplats
	Salvia nemorosa 'Caradonna'	stäppsalia	bl a på meditationsplats
	Saxifraga arendsii- gruppen	rosenbräcka	
	Sedum spurium	kaukasiskt fetblad	
	Stachys byzantina	lammörön	meditationsplats
	Veronicastrum virginicum 'Album' (/annan vitbl. sort)	kransveronika, vit	bl a på meditationsplats
	Vinca minor	vintergröna	
ROSOR			
	rabattrosor, olika. förteckning saknas		
	marktäckande rosor så som 'The Fairy'		enstaka
	buskrosor, olika bl a R. pimpinellifolia		många olika buskrosor flertal med nypon
LÖK- OCH KNÖLVÄXT ER		<i>inventering i juli omöjliggjorde inventerng av vårlök</i>	